

Bejenii în secolul XVIII

Virgil Șotropa

În cursul veacurilor trecute mulți dintre locuitorii români ai ținutului nord-estic ardelean, când în cete mai mari ori mai mici, când singuratici, părăsindu-și vatra strămoșească, apucau calea pribegiei spre Bucovina și Moldova. Motivele expatrierii erau diferite, așa: sărăcia, lipsa de pământ roditor, scumpete și foamete, asupriri și persecuții, certe religioase și frica de cătănie. Cu toate că mari pedepse amenințau pe fugari, ei totuși aflau poteci ascunse prin munții păziți de cordonul plăieșilor și milițienilor, pe cari treceau la frații lor moldoveni, formând acolo nouă așezări ori sălășluindu-se în satele existente. Cunoscută fiind alipirea și iubirea nețărnută a Românului față de glia unde s'a născut și a crescut, își poate oricine închipui că numai năvalnice svârcoliri sufletești erau în stare să-i pornească pe țărani noștri pe drumul nesiguranței și al suferințelor.

Pe teritoriul istoricului district năsăudean și pe al celui bistrițan bejenăritul luă proporții mai întinse cam la mijlocul secolului XVIII, când Românii someșeni oprimați începură marea răfuială cu Sașii bistrițeni, care se sfârși apoi cu militarizarea Văiei Rodnei. Fapte și întâmplări din acei ani formează obiectul șirurilor următoare scrise pe temeiul datelor aflătoare în documentele vechei arhive bistrițene.

Încă în Aprilie 1725 delegații bistrițeni trimiși la dieta din Sibiu raportau între altele magistratului orașului Bistrița, că au rugat pe înalții funcționari Vesselény și Szentkeresztzi să ia în con-

siderare, la fixarea contribuțiilor, starea mizeră a orașului. Intre motive invoacă pe următoarele: »Valahii, din cari maicuseamă constă acest vidic, s'au împrăștiat foarte mult, așa că sate întregi au rămas goale. Deoarece ei locuiesc prin munți pe pământ arid, trebuie să-și cumpere cerealele necesare; dar acum n'au vite și nici alte mijloace de a-și câștiga bani. Chiar și ceice au mai rămas pe loc, la primăvară fără îndoială vor pleca în altă parte și astfel restul vidicanilor nu va putea purta poverile«.

În cursul anilor 1739 și 1740 magistratul orașului Bistrița primise dela guberniul din Sibiu multe ordine stricte cu instrucții necesare privitoare la măsurile de luat împotriva emigrărilor din amintitele districte și din satele învecinate. Atât curtea din Viena cât și guberniul ardelean erau adică puse pe griji din pricina nemulțămirii și amărăciunii ce cuprindea populația și o indemnă să-și caute adăpost și noroc în altă țară.

Pentru ca să se vadă ce proporții începeau să ia în acel timp bejeniiile, reproducem aci un tablou compus de magistratul bistrițan în 16 Septembrie 1740 despre bejenarii din Valea Rodnei. La începutul tabloului se constată că în anii 1738 și 1739 au plecat din satele districtului r. mănesc someșan 15 locuitori, împreună cu soțiile și cu copii, trecând în Moldova ori în comitatele învecinate, iar alți 15 Români foști argați au trecut la Maramureș.

Bejenarii anului 1740, înșirați pe comune, sunt următorii: *Maieru*: Vasile Căieroaia, Alexa alui Vranău, Vasile Codri, Vasile Dascalu, Ursul Cotrocel, Todor Pușcuță, Ioan Curnisul, Boloc, Const. Roman a Boni, 9; *Rodna*: Vasile Tolful, Iftim Știopul, Crăciun Petrașcu, Ștefan Moroșan, Grigore Băsăcan Andrei Băsuleț, Filip Moroșan, Const. Jugan, Alexa Belei, Dănilă Belei, Todor Ciocâltea, George Bidan, Vasile Ohonai, Cifor Coșarcă, Grigore Grapini, Constantin Grapini, Precup Tersul, Constantin Vasi, Cristof Schmidt, Vasile Piticar, Bandul Nechiti, Vasile Paic, Andrei Bindiu, Nechita Șorofloai, Ursul Kabi, Ion Croitor, Precub Baranul, George Goron, Petre Husul, Tănase Husul, Demian Cozonac, Mutu, 32; *Lesu*: Vasile Moroșanul, Onul Buresi, Vasile Puiu, Petrașa Puiuului, Vasile Dragota, Ion Bontău, Samson a Albului, Dumitraș a Husarului, Grigore Covrig, Ion Gagea, Ion Maieranul, Melentie Secrie, Dănilă Strugar, Cosma a Bulchi, 14; *Rebra mare*: Nicolae

Moldovan, Vasile a Nicolae, Toma Ileni, Grigore Barduş, Constantin Moldovan, Tănase Dumitru, Costan a Scrotului, Tănase Dumitru, Mihailă Nastasi, 9; *Năsăud*: Miron Pinte, Arsine a Vasili, Grigore a Popi, Naşcu a Pintii, Lupul Urite, Pascu Samuleşi, Nechita Găzdăcuţul, Dănilă German, Vasile Meruţ, Ion Broncoi, văduva Nastasia, 11; *Hordou*: Gavrilă Cihoranul, Todor Grigore, Petre Iacob, Vasile Todor, Vasile Rusu, Miron Ciopru, Todor Pascu, Cifor Ciontu, Ursul Maxim, Ştefan Bordan, 10; *Telciu*: Ion Grigore, Lazar Ion, Grecu German, Ion Vasiloae, Grigore Blinbalui, Ursul Grigore, Solovestru Mândrului, Nicolae Simionesi, Todor a Grigore Tomi, Ion Petri, Dănilă Moldovan, Dumitru Simion, Simion Rusu, Ştefan Moise, Andron Moise, Grigore Ţiganu, Vasile Varvari, Vasile Măţu, 18; *Bichigiu*: Andrei Cămpănu, Ursul Andrei, Maştei Sirgi, Dumitru Popii, Ştefan Ili, Maştei Mintiuan, Ion Borcocel, Petre Cosmi, Andrecă Androni, Samuilă Moldovan, Vasile Puşcălu, 11; *Suplaiu*: Istrate Gavrilă, văduv. Melentie, Vasile Rusul, Filip Alexi, Luca Finigar, Simionca Nechiti, Grigore Precupoae, Codre Precupoae, 8; *Poieni*: Grigore Cuvaduş, Alexă Buta, Filimon Buta, Petre Răcilă, Ion Răcilă, Dumitru Porostuţi, Todor Carsaş, Iftene Zegreanu, Vârtolomeu Todoruţ, Ştefan Măjer, Toma Todoruţ, Dumitru Rus, Grigore Rus, Gavrilă Olha, văduv. Zizia, Pavel a Nacului, 16; *Zagra*: Ignat Tomi, Iosip Bochi, Dumitru Dirle, Cifor Luşcan, George Moldovan, Ilie Cosmi, Ion Drăgan, Costan Moţ, Ion Bondar, Dumitru Circa, 10; *Runc*: Ion Beşa, Leonte a Ion Lason, Ion Ştirbu, Savul Beşa, Ion Gavra, Doroftei Coşmi, Alexa Sorie, Ion Sorie, Costan a Simion, Ion a Simion, Costan Belei, Gavriluţ Plăian, Todor Coste, Andrei Suciul, Popa Grigore, Ştefan Cosmi, 16; *Mocod*: Dumitru Moşoae, Pascu Moroşan, Petre Marichi, Maxim Dursi, Simion Bonicu, Grigore a Nistor, Chiron a Găvileşi, Chifor Petreman, Andrieş Petreman, Nechita Bontău, Nechita Constantin, Grigore Costantin, Mihai Simion, Andrei Orzi, 14; Din *Sângeorz* au plecat 6, fără a fi indicate numele. În total: 184.

Între plânsorile bistriţenilor aşternute în 29 Martie 1741 guberniului era şi faptul că ținutul oraşului a suferit în iarna precedentă foarte mult pe urma îngheţului şi a ploilor. Nu sunt cereale şi mulţi oameni mor în oraş şi vidic. Mulţi ameninţă făţiş că îndatăce se va încălzi mai bine »pleacă în lume, fug de aci«.

Iar în 26 Iunie 1742 primarul Ștefan Seiwerth de Rosenberg le scrie deputaților bistrițeni la Sibiu, că nici nu cutează să publice ordinul guvernului privitor la noile contribuții, căci »districtualii sârmani pleacă în cete de câte 10—20 în țară la lucru, ba se duc și la Ungaria, cum de curând au plecat deodată 35 din Maieru«.

În 17 Septembrie 1742 magistratul bistrițan le scrie deputaților săi la Sibiu că în timpul din urmă »au fugit peste 400 contribuabili la Moldova și în alte părți«.

Totuși în acei ani cazurile de bejenie erau încă numai sporadice, când deodată în 9 Iunie 1746 magistratului îi sosi știrea că o ceată mare de bejenari s'a adunat la Tăuri și printre satele Mintiu și Lușca a apucat drumul spre Someș. Imediat se dete ordin ca funcționarul Daniel Gütsch să plece la Feldru, Sângeorz, Maieru și Rodna, pârcălabul la Rebra și Rebrîșoara, iar căpitanul orașului la Dumitra, să se informeze asupra numărului fugarilor și să împiedece ca și Românii din district să se alătore la aceia.

Tot atunci Palatkaî László fibirăul din Solnoc încă le scria Bistrițenilor, că conform știrilor primite, oamenii din mai multe sate au de gând să plece la Moldova.

Știrile îngrijitoare le împărtăși magistratul comandantului garnizoanei, maiorului italian Marcheze Velasco, care ordonă posturilor militare dela pasurile Rodnei și Bârgăului să fie cu atenție ca să nu se poată furișa emigranții; iar pârcălabului orășenesc i-se trimise nouă poruncă să se informeze în Salva, Năsăud, Rebrîșoara și Rodna că încontro se îndreaptă fugarii și numaidecât să raporteze orașului.

Se vede că bejenarii trecând Someșul apucaseră pe Valea Rebrii în sus, ceea ce reiese din mărturisirea lui Maței Ordace »locuitor în Lunca Vinului, departe de Rebra și aproape de munți«, care în 14 Iunie depune în fața magistratului următoarele: »Vinerea trecută am mers la oi *pe Locuri* și la amiazi deodată am văzut apropiindu-se o ceată mare de oameni. Vorbind cu ei am aflat că au conducător pe primarul George din Tăuri, și acesta îmi spuse că ei cu toții vor să treacă în Moldova, căci nu mai pot suporta *birurile și robotele grele iobăgești*. Și cutoatecă îi urmăresc două sute cătane sârbești, sunt gata mai bine să moară decât să întoarcă de unde au plecat. Erau cam trei sute bărbați

și femeii dintre cari 102 armați cu puști, iar ceilalți cu lănci, coase și furci de fier; chiar și femeile aveau arme. Împărțiți în trei grupuri s'au odihnit până ce le-au sosit slugile cu vitele, apoi după o jumătate de oră iarăș au plecat pe muntele Craia de unde, cum am auzit, peste Gușatu Rebrișorenilor, Pietrosul Mocodenilor, Obârșia Cormăii, Bujdei și Furticeni, apoi peste munții maramureșeni au apucat-o spre Moldova. Aveau cu sine multe vite cornute și cai. Dintre pușcași un grup mergea în frunte, altul în urmă, cașicând ar fi fost o armată».

Despre toate cele întâmplate magistratul raportă guberniului transilvan, care cu data 24 Iulie 1746 trimise un ordin semnat de guvernorul conte Ioan Haller, conținând acestea: Maiestatea sa împărăteasa îngrijorată de mulții fugari la Moldova a poruncit să se caute motivele emigrării, iar guvernul în scopul acesta numește o comisie de inchiziție constătătoare din: contele Paul Teleki căpitanul suprem al Făgărașului, prefectii Ladislau Mara din Dobâca și Ioan Torma din Solnoc, precum și primarul Bistriții Ștefan Seiferth de Rosenberg. Totodată primarul și magistratul Bistriții să observe cu mare atenție cele ce se întâmplă, și să împiedece pe toate căile ca »*contribuabilii valahi*« să poată fugi din țară.

După primirea acestei scrisori magistratul îndată luă contact cu cei trei comisari, dintre cari Mara se afla chiar atunci la băile din Rodna (Anieș); iar la ordinul maiorului Velasco aviză pe ne-meșul Samuil Fekete din județul Solnoc, că în Ilva a fost prins un iobag al său care era pe cale să fugă în Moldova.

Dintre bejenarii mai sus amintiți, după cum am aflat din acte și rapoarte, în 12 August 1746 au întors acasă, nu se știe din ce motive, zece familii: 7 din Coci și trei din Tăuri, laolaltă 51 persoane. Escortați la Dej, la investigație s'au plâns împotriva domnilor lor cari îi încarcă cu prea grele robote, și împotriva funcționarilor județeni cari nu-i tratează cu dreptate.

Se mai întâmpla să întoarcă unii dintre emigranți, ca spre pildă Teodor Latiș și Chirilă Mânzat, cari înainte cu șase ani din cauza scumpetei plecaseră din Dumitrița la Moldova, unde au petrecut la mănăstirea Slatina. Intorși în August 1749, și voind să se așeze iarăș în comuna natală, ei rugau pe magistrat să le permită aceasta.

E semnificativ că spre a împiedeca bejenile și prin aceasta »sărăcirea orașului«, senatorul bistrițan Ceorg Töckelt propunea în Noemvrie 1749 ca Bistrițenii să facă cum îi sfătuisese »comes nationis« (comitele Sașilor), adică să *liciteze averile fugarilor*.

Intre instrucțiile date în 6 Mai 1754 de magistrat senatorului Thomas Czigler și secretarului Martin Conrad Rohrmann, delegați la dieta dela Sibiu, este și aceea ca să întrebe de guberniu asupra măsurilor de luat față cu vr'o *90 familii valahe cari stau gata să fugă din țară* din cauza contribuțiilor restante. În răspunsul dat la 17 Mai din partea delegaților între altele se zice că »dupăce Valahii n'au dreptul să posedă nici o palmă de pământ în »fondul regesc« (teritor locuit de Sași), așa moșiile celor ce pleacă cu toate ale lor (mit Sack und Pack) de aci, *pot fi dăruite orișicui de către magistrat*«.

În 2 Iunie 1754 fu adus la oraș Grigoraș Saghin din Uifalău, care a intenționat să treacă granița, dar n'a putut, și după patru zile a întors acasă. Probabil că fugise de frica militariei, căci chiar atunci comandantul garnizoanei Bistrița dete poruncă privitoare la fugari și dezertori, cum să-i prindă pe câmp și în păduri, promițând premii; apoi adaugă că ordinul să se publice fără întârziare satelor, așa că Dumitra să-l comunice Năsăudenilor, ladul Ilvenilor și Terpiul Mocodenilor.

Maideparte aflăm că în 23 Martie 1757 dezertară chiar și trei paznici de cordon; acestora însă li-se iartă delictul dupăce promisera că nu vor mai dezerta. Dimpotrivă Iosif Moroșan din Năsăud, dezertând dela cordon și fiind prins, în 4 Iunie 1757 fu pedepsit cu moarte. Tot cam atunci dezertorul Grigore Suciș din Pintic scăpă de trecu granița.

În 14 Martie 1758 magistratul autorizează pe senatorul Ioachim Bedeus, delegat la Sibiu, să roage locurile competente ca orașul Bistrița să nu mai fie împovărată cu miliție, căci din cauza prea marilor și multelor poveri maicuseamă districtualii valahi fug și se expatriază în Moldova.

Urmează să ne ocupăm mai detaliat cu depozițiile unor indivizi, cari trecuseră în Moldova, iar la întoarcere făcură cu prilejul investigațiilor mărturisiri demne de reținut. Aceste se pot datori faptului că magistratul la inchizițiile sale nu căuta numai după

motivele fugii, emigrării ori trecerii granițelor, ci încerca să mai afle dela cei anchetați toate amănuntele vieții publice și private din țara învecinată.

Pentru de a dovedi cum se ocolește și eludează carantina și vama din munții Bârgăului, primarul Iohann Friedrich Klein de Straussenburg dăte ordin să fie anchetată chestia contravenientului Arsinte alui Vasile, care în 23 Octomvrie 1758 depuse următoarele: E din Năsăud, de religione »veche« și are 50 ani. În iarna trecută a călătorit în Moldova peste Bârgău cu un pașaport extradat de tricesimatorul de acolo, pentru de a-și căuta feciorul care-i fugise de acasă. A ajuns până la Iași, capitala Moldovei, iar de aci a plecat la Chișinău, »satul« extrem dintre Moldova și Țara tătărască, unde și-a aflat fiul cu care a întors la Cumpulung. Aci a stat 8 zile la doi prieteni, apoi întreagă vara s'a întreținut cu albinărit și olărit. Înainte cu 4 săptămâni a întors acasă la Năsăud peste Săcel, unde n'a trebuit să stea la carantină. În drumul său auzise multe vești despre Tătari, maicuseamă în Iași, unde înainte cu o lună și jumătate toată lumea se gătea de fugă. În Câmpulung a auzit că la Vama se construiește o întăritură puternică împotriva Tătarilor, iar Câmpulungul era ocupat de soldați, cari permiteau oamenilor numai un singur loc de intrare și ieșire din comună. Dela un om bătrân din Coșna a mai auzit că Tătarii se adună în mari cete la granițe. În sfârșit interogatul mai mărturisește că încă din 1742 avea cunoștință despre un pas care duce din Maramureș în Moldova, și pe acela a întors el acasă, știind că pe la Bârgău ar fi trebuit să se oprească, iar el n'avea atâția bani ca să se poată alimenta mai lung timp la carantină.

În 30 Octomvrie 1758 s'a luat în Bistrița proces verbal cu Etzken János, provizorul (administratorul) baronului Georg Korda, care înainte cu 3 săptămâni plecaseră la Moldova și acum întorsese peste Săcel, de unde tricesimatorul Iosif Schepanovicz confirmă că numitul administrator s'a prezentat împreună cu 4 soți și a satisfăcut tuturor îndatoririlor. Depozițiile lui Etzken sunt acestea: A plecat împreună cu 3 soți prin pasul Bârgăului la Moldova ca se caute pe trei servitori cari dezertaseră dela stăpânul său. I-a și găsit la mănăstirea Humor dincolo de Câmpulung, chiar la șanțurile făcute de boieri și Moldoveni împotriva Tătarilor. Se

spune că s'au aglomerat 200 mii Tătari cari — conform știrilor sosite boierilor — stau în depărtare numai de 2 ore de Iași. Sunt grozave și crude pagubile și faptele cășunate de aceia prin foc, jaf, și omoruri, în Moldova. Etkzen raportează că Tătarii le iau mamelor copiii dela țate și-i aruncă în fântâni, iar pe femei le leagă de cozile cailor și le târăie după sine. Boierii l-au asigurat pe Etkzen că Tătarii n'au intenția să invadeze Ardealul căci au de a se răfui numai cu Moldovenii. Etkzen a stat în amintitele șanțuri timp de 11 zile în nădejdea că va putea merge la Iași spre a obține permis de călătorie pentru servitorii găsiți. A fost însă reținut dela intenția sa de către unii oameni cari i-au spus că negreșit va fi prins de Tătari. El asigură că n'a auzit nimic despre ciumă ori altă boală molipsitoare. Boierii i-au spus și aceea că Tătarii au prins până acum 17.000 de Moldoveni și i-au expediat peste Prut în sclavie. Etkzen intenționase să întoarcă iarăș peste Bârgău, însă fiind toate drumurile baricadate și neîncumătându-se să treacă prin alte pasuri ale Ciucului, unde asemenea stau o mulțime de Tătari, așa a fost nevoit să-și ia drumul prin Maramureș, peste Telciu către Bistrița.

Împreună cu Etkzen și cu cei trei soți ai săi cu cari făcuse el expediția, întoarse din Moldova și Anița soția lui Vasile Hâncu din Bileag care depune acestea: Pe la Sânpetru trecuse peste Bârgău în Moldova cu intenția să-și cerceteze fiul care mai'nainte călătorise acolo cu mărfuri și despre care auzise că zace bolnav în Dorna. L-a și aflat acolo, acum însănătoșit, dar el n'a vroit să întoarcă căci avea nădejde să mai câștige ceva. Astfel a întors ea singură la Bârgău, unde însă directorul n'a voit să-i permită să treacă granița, ci a alungat-o îndărăt. Deci iarăș a întors la Dorna, însă fiul ei plecase de acolo și așa mergând la Câmpulung și întâlnind aci pe Etkzen, l-a rugat să aibă milă de ea și s'o ia cu sine la întoarcere. Acesta s'a învoit și împreună cu el a putut întoarce și ea prin Maramureș în Ardeal.

La porunca primarului bistrițan plecă în 1 Noemvrie 1758 secretarul Iohann Hennrich la Ghinda spre a lua proces verbal cu doi Valahi streini sosiți acolo.

Cel dintâi cu numele Vasile Moldovan făcu următoarele depoziții: E născut în Borșa Maramureșului. Duminică în 29 a

a luni trecute plecase cu cumnatul său Grigore și încă cu alți cinci Valahi din Borșa și petrecu noaptea pe Saba. În 30 Octomvrie ei ajunseră pe hotarul năsăudean, de unde în 31 trecură peste Năsăud, Prislop, Cepan și Dumitra la Bistrița. Soții lui călăriră în mahalale orașului, iar Moldovan cu Grigore își continuară drumul spre Ghinda spre a cerceta pe sora acestuia. Aveau amândoi pașaport dela Iosif Schepanovicz, tricesimatorul din Săcel, și singurul motiv al călătoriei lor a fost să-și viziteze rudenia și se cumpere ceva cereale. Se miră foarte mult de frica ce domnește în Ardeal, căci în Maramureș nu știu oamenii de nicio primejdie și pasul spre Moldova este deschis. Este adevărat însă că autoritățile maramureșene în 23 a luni trecute au expediat pe doi Valahi în Moldova ca să iscodească ce se'ntâmplă pe acolo.

Totasemenea depuse și Grigore Moldovan, adaugând încă următoarele: Fostul principe al Moldovei Scarlat Ghica Vodă cam 3 săptămâni înainte de ziua lui Bartolomeiu a fost destituit de către împăratul turcesc din toate demnitățile sale princiare și în locul lui a fost întronat Calmășul (Kallimaki), un bărbat slăbănog bătrân și om de rând din Câmpulung. Acesta avea un fiu la împăratul turcesc, căruia sultanul îi ordonă să ocupe funcția avută de tatăl său. Intr'aceea auzind boierii moldoveni că demnitatea de principe fusese conferită de către sultan acelui om slăbănog și fără de viță, s'au întrunit și încă înainte de sosirea noului domn i-au trimis sultanului o scrisoare de hulă și de protest împotriva întronării noului principe. Însă scrisoarea împreună cu curierul care o ducea, căzură întâmplător în mâinile tânărului Calmăș, care aflând de conspirația boierilor împotriva tatălui său, imediat îl informă pe acesta despre starea lucrurilor și spre a-i salva viața, a lăsat să fie chemat la Constantinopol. După ce lovitura boierilor dase greș, aceștia — temându-se că au căzut în disgrația sultanului și a domnului țării — împreună cu supușii lor se fortificară în șanțuri în două locuri spre Ardeal, adică unii în Câmpulung și alții spre Ciuc.

În 27 Octomvrie 1759 locuitorul Todor Fansulă din Zagra, după ce prins la cordon stătu închis la oficiul de carantină timp de 10 săptămâni și în oraș 14 zile în fiare, în sfârșit fu liberat la intervenția și cu gajul fratelui său Alexa Dăbadia vulgo Fansulă.

În 14 Noemvrie 1759 la ordinul primarului bistrițan fu interogată la vama din Bârgău de către senatorul Georg Decani și de inspectorul plăieșilor Daniel Klein a Straussenburg locuitorul Tănase Croitor din Rodna, care depuse astfel:

Vara trecută s'au împlinit doi ani de când păstorind el pe muntele Crăciunel a venit tatăl său Grigore Croitor și neaflând oile îngrijite cum doria, l-a certat aspru și l-a alungat să plece încotro va voi căci nu-l mai ține la oile sale. Atunci în supărarea sa tânărul Croitor a trecut peste Țapu la satul Borșa în Maramureș iar de aci în Câmpulung Moldovei, unde a stat doi ani. În vara aceasta a plecat să'nțoarcă acasă spre a-i fi de ajutor mamei sale bătrâne și acu văduve. A făcut tot acel drum peste Borșa și muntele Țapu, apoi peste Crăciunel și Izvor la Rodna unde și-a anunțat sosirea caporalului plăieșilor, lui Georg Todt. La întrebarea acestuia că pe unde a întors acasă, Croitor răspunse că peste Telciu având permis dela Váradi János vameșul de acolo. Neputând dovedi aceasta și mințind că și-a dat permisul vameșului Tănase din Rodna, Todt imediat îl expediă pe Croitor la stația de carantină din Bârgău. Luându-l aci directorul Hopp la nou interogator și temându-se Croitor că va fi nevoit să stea la carantină 6 săptămâni, el mărturisi în sfârșit că toate cele spuse despre întoarcerea sa prin Telciu au fost minciuni. Totuși Croitor nu scăpă de pedeapsă, căci la începutul lui Aprilie 1760 îl aflăm în închisoarea din Bistrița, de unde »în considerarea celor 9 săptămâni petrecute în arest și după ce i-se mai măsurară 24 bastoane, fu alungat acasă«.

Totasemenea fu pedepsit în 10 Aprilie 1760 cu 25 lovituri de baston Ștefan a Luchi Musti din Ilva mare, pentru că în Iulie 1759 trecuse peste Dieci în Moldova și întoarse numai în Decembrie acasă.

În 8 Iunie 1760 se prezentară în fața magistratului bistrițan țărani săși Georg Fuss și Hannes Broser din Terpiu și raportară următoarele:¹ »Ducându-se ei¹ la porunca satului ieri pe hotarul Ceganului ca să afle ceva despre oamenii întruniți acolo din diferite comitate, fiind aceștia în număr mare, n'au cutezat să se apropie de ei decât cu pretextul că Broser ar voi să-și inschimbe armăsarul cu o vită cornută. Cu șiretlicul acesta se apropiară de

fugari cari în număr mare tăbărau în multe colibi, prevăzuți cu puști sulițe, furci de fier și coase, având cu sine cam 200 cai și multe vite. Inșiși spuneau că sunt 600 la număr, iar în noaptea spre 8 Iunie au să se mai alăture la ei din satele învecinate încă mulți bejenari aducând cu sine vaci și boi; și că la acest gând i-a adus pe fugari între altele faptul că moșierii lasă să prindă la miliție numai pe jeleri și nu-și ofer și pe proprii lor iabagi. Temându-se ca nucumva să fie bănuți că ar fi trădători, Broser fu nevoit să-și dea unui Căilean armăsarul în schimb pentru o vacă cu vițel.

Se vede că bejenarii atât din ținutul someșan și bistrițan cât și mai ales de prin comitatele învecinate cu preferință se întruneau ca la un loc mai sigur de plecare în pădurile Capanului, de unde apucau apoi drumul spre Moldova numai după ce erau bine organizați, echipați și armați.

În 13 Iulie 1760 îi scrie magistratul primarului I. Fr. Klein delegat la Sibiu că din Beșineu au fugit următorii 6 Valahi: Micul, Onul Suciului, Bruntar Todor, Țigan George, păstorul Dumitru și Nițul fiul lui Gabor; din mahalalele orașului: Macavei, Ursul Bilegan și păstorița Fontoaie.

Despre o considerabilă ceată de bejenari îi făcu în 14 Iulie magistratului slobodnicul Ion Scuturici din Telciu următorul raport detaliat:

»Când am trecut ieri cam la 8 dimineața peste Someș, am auzit pușcături în pădurea Capanului. M'am dus peste Capan spre Dumitra unde mi-am lăsat calul să pască. Atunci se apropie de mine un fugar din Mintiu, lăsându-și calul să pască asemenea lângă al meu. Întrebându-l că de unde vine, îmi răspunse că vine dela herghelia Sașilor dimitreni cu care împreună păscuse și iapa lui în munte. Intraceea se apropie de noi un alt Valah necunoscut, căruia cel dintâi îi arată două locuri semădate cu cucuruz și-i zise să le prăsească și să adune la timpul său recolta de pe aceste pământuri ale sale aflătoare pe hotarul Dumitrenilor. Atunci eu l-am întrebat pe fugar că din ce motiv vrea el să plece la Moldova. Răspuse că de frica să nu fie prins la miliție. La întrebarea că cine le este conducător și călăuză, răspunse: Capitanul care condusesese primul transport la Moldova, a întors însoțit de

30 feciori tineri armați, și el le va fi călăuza. A adunat de pe câmpie și din alte comune 300 de gospodari și încă mulți feciori necăsătoriți, cari își părăsesc părinții și stăpânii la cari au slujit. Toți se găsesc acum în pădurea Ceganului, împărțiți în 4 grupuri. Sâmbăta trecută a venit solgăbirăul (pretorul) cu mulți oameni în pădure, dar fugarii de departe i-au strigat să nu se apropie prea mult. Oprindu-se i-a somat pe bejenari să plătească banii cu cari datoresc. Mulți au și plătit imediat. Apoi solgăbirăul a întrebat după motivele bejeniei, la ceace fugarii răspunseră că pleacă de frica să nu fie luați la miliție și din cauza slujbelor prea grele ce au de prestat proprietarilor. Atunci solgăbirăul îi dojeni zicând: »*Voi mereți nealungați, și-ți vini nechemați, și nu veți afla mai mult ce lăsați aci*«.

»Tot așa — continuă Scuturici — imi spuse acel fugar din Mintiu, că a venit la bejenari și primarul comunei Lușca împreună cu câțiva săteni și a cerut dela consătenii săi bejenari birurile restante. Observând însă fugarii că se apropie prea tare de ei și începe a-i număra, trei dintre aceia se aruncară asupra primarului, îl târîră în pădure și ncepură a-l bate de moarte. El scăpă cu viața numai dupăce câțiva bejenari lușcani în genunchi îi rugară pe soți să-l lase în grija Domnului«.

»Intrebându-l când au de gând să plece la Moldova, fugarul mintiuan răspunse că nu pot pleca la drum până când nu vor libera din arest pe iobagii prinși în Țigău și Arcalia. Spre acest scop are să plece Lunea viitoare acolo căpitanul cu 60—70 de oameni. Iar Joi ori Vineri convoiul întreg va pleca direct spre Rodna. Căpitanul le spuse că primul transport a fost sălășluit dincolo de Prut, unde Vodă le-a dat celor sărmani bani și alimente și le-a promis că-i va alimenta gratuit până'n toamnă. Timp de 10 ani bejenarii vor fi scutiți de orice contribuții și poveri, iar după trecerea acelu timp vor avea să plătească bir de cap 14 denari și de fiecare vită câte 14 bani«.

Intrebat de către magistrat că pentruce nu l-a prins pe acel fugar mintiuan, slobodnicul Scuturici răspunse că s'a temut, și că atunci când vorbea cu fugarul veni un Sas din Dumitra și-l întrebă pe mintiuan că cine sunt ei atâți oameni cari își pășunează vitele în teren oprit. Când mintiuanul răspunse că ei sunt

Pădureni, ale căror vite pot paște oriunde vor voi, făr'de-a fi împiedecate, atunci Sasul speriat și plecă imediat de acolo.

În 15 Iulie îi raportă Gerig Intser din Dumitra magistratului acestea: ieri au fost expediți Gerig Brekner și Seimen Lennerth la Cegan să iscodească cât de mare e numărul fugarilor și ce fel de arme au ei cu sine. Aceia întoarseră cu vestea că vr'o 30 fugari au venit ieri în sat în Cegan la un cârciumar țigan și acolo toată ziua au beut vin, au dansat, au pușcat și și-au potcovit caii. N'au putut afla numărul lor căci toată ziua și noaptea sosesc noi fugari, *la cari s'au alăturat și doi gospodari sași din Cegan*. Bejenarii sunt bine armați cu puști, pistoale și săbii și se gătesc de plecare.

Tot în 15 Iulie îi raportară magistratului și sătenii Mathes Schuster și Hannes Dorfi din Sigmir că în acea zi des de dimineața trecuseră prin satul lor 33. bejenari dintre cari trei călare. Cei mai mulți aveau puști și pistoale, unii lănci și furci de fier. Întrebându-i că de unde vin și încotro merg, aceie răspunseră: *Venim din lume și mergem în lume*. La întrebarea Românului sigmirean Ignat Zăgrean că din ce sat vin ei, îi răspunseră că unii vin din Sânmihai, alții din Herina.

În urma acestor știri primarul bistrițan Iohann Klein a Strausenburg, cu data Rodna în 15 Iulie 1760, lăsă să se publice următorul ordin: Călărașul orașenesc Bidner împreună cu vameșul Tănase au să plece dela Rebrîșoara pe Someș în sus și să publice în Maieru, Sângeorz și Feldru că îndată vor sosi comisarii numiți de magistrat, și până atunci sătenii să se provadă cu furci, coase și puști spre a putea întâmpina în toată clipita pe bejenari. Iar din Rebrîșoara, Năsăud, Vărarea și Rebra mare să fie chemați în ajutor toți oamenii disponibili. Slobodnicul Scuturici va pleca mâne dimineața la 8 ore la Leșu și Ilva mare și va aduce până seara la Rebrîșoara toți oamenii armați pe cari îi va putea aduna. Tot așa vor face comisarii orașenești Theil și Weber cu sătenii din Maieru, Sângeorz și Feldru. Sosiți în Rebrîșoara, toți cei întruniți vor aștepta ordin din Dumitra că încotro au să plece spre a se întâlni cu Sașii districtuali și cu oamenii trimiși din comitate ca apoi împreună să întâmpine pe bejenari, despre toate acestea e încunoștințat și călărașul Eichhorn din Dumitra.

Totodată magistratul Bistriții ordonă strict juzilor districtului românesc să anunțe imediat dacă vr'un sătean ar intenționa să fugă în Moldova, și că nimeni să nu cuteze a cumpăra moșii dela astfel de fugari, căci va pierde și banii și moșia, care va trece în proprietatea orașului. La acest ordin birăul din Rebra raportă că încă în 10 Iulie a fugit din sat, apucând drumul spre Moldova, bătrânul Macavei Moroșan cu soția, cu copiii și cu doi gineri dintre cari unul e Dumitru Ungur, atașându-se cu toții la alt grup de fugari. Iar Nechita Bărdan din Feldru anunță că sluga sa Ștefan din Bârgău a fugit împreună cu alți bejenari la Moldova, ducând cu sine o iapă cu tarniță, frâu și căpăstru, o glugă și încă alte obiecte de ale stăpânului său.

Intr'aceea ceata bejenarilor plecase din pădurile Capanului, căci în 18 Iulie Todor Cotu din Rebrîșoara raportează magistratului acestea: »Ieri în 17 c. au trecut fugarii prin satul nostru, conduși de un căpitan care mai demult locuise în Rebrîșoara însă înainte cu doi ani a fost dus în Prislop, fiind reclamat ca iobag al unui proprietar de acolo. Il chemă Ursul al Roșchi și el dela fiecare pereche de bejenari a luat ca taxă 3 monede de câte 17 creițari și dela fiecare slugă câte 48 cr. Comanda pe toți fugarii de pe cal ținând în mână o sabie și având în cap o cușmă de jder cu tivitură roșie. Pe Rebrîșoreni cari se uitau la convoi îi soma să se dea în laturi ca să nu pățească ceva. Pe fugari i-a împărțit așa că în frunte mergeau pe jos câțiva armați cu puști, acestora le urmau femeile călare ținând în mâini coase înțepenite pe bastoane, iar de ambele laturi mergeau bărbați provăzuți cu puști; după aceștia apoi iarăși mergeau câțiva fugari armați cu puști, lănci și furci de fier cari mânau oi și vite, iar la capătul convoiului urmau cei mai aleși bărbați, între cari și căpitanul, asemenea armați cu puști și furci. Numărul fugarilor era cam 500, cu femei cu tot.

Privitor la acești bejenari avem însă și un act*) oficial redijat și semnat în 17 Iulie 1760 în Bistrița de către cancelăriștii și notarii dela tribunalul regesc transilvan Anton Geréb și Paul Kun, precum și de delegatul magistratului bistrițan Daniel Gütsch. Con-

*) Tradus din latinește de dl V. Bichigean.

ținutul acelu act redijāt la cererea magistratului spre a fi așternut guberniului ardelean, este următorul:

Subsemnații aducem prin prezenta la cunoștința tuturor și a singlaricilor, cărora li se cuvine, că în 16 Iulie 1760 am fost trimiși în delegație de Spectatul și Magnificul Domn Anton Domokos de Alsó Csernátón, protonotar al Principatului Transilvaniei și al părților anexate acestui principat, în chestiunea câtorva locuitori din districtul bistrițan. În ziua amintită ne-am prezentat în localitatea Rebrîșoara din districtul suscitāt. În această localitate s'a lătit pe sub seară vestea, că s'a născut zarvă din cauza câtorva iobagi și locuitori valahi aflători pe moșia Domnilor de pământ de pe lângă Someș și Șieu, care iobogi, numiți pe românește *bejenari*, au fugit înspre Moldova și vreau să ne jefuiască. Noi luând aceasta în considerare am somat în conformitate cu prevederile legii și cu obiceiul canceliștilor jurați ai Maiestății Sale, în absența primarului, pe ceialalți jurați ai comunei Rebrîșoara, să ne dea străji de pază și așa am petrecut în liniște noaptea din 16 a lunii amintite. În ziua următoare, adecă în 17 Iulie a venit la noi în zori de zi, înainte de răsăritul soarelui, un caporal maghiar din trupele de plăieși și ne-a comunicat că nu e consult să petrecem mai mult timp aci, deoarece se poate întâmpla, ca bejenarii să se reîntoarcă și văzând că suntem singuri, neapărați, să facă pagubă mai ales în arme și cai; deci să ne departăm de aci. Fiindcă însă cercetarea în chestiunea câtorva pârși nu o puteam lăsa neterminată, astfel am stat de lucru din zori de zi până am terminat și chiar în momentul, când voiam să ne depărtăm de aci, au venit patru Sași din localitatea Terpiu din districtul Bistriței (cărora li se furaseră patru cai) și ne-au adus la cunoștință, că ei au văzut 8 Valahi înarmați venind din comuna Prislop județul Solnoc și îndreptându-se spre Rebrîșoara. Spuneau că aceștia sunt posturile de avantgardă ale numiților bejenari și că după ei urmează o ceată mare de bărbați, femei, copii și tineri și că această ceată urmează în marș încet avantposturilor. Puțin după aceea au venit jurații din Rebrîșoara, care ne-au spus: »Domnilor! Nu mai petreceți în casa aceasta, fiindcă gazda acestei case a dat casa în arândă servitorului său, care e în serviciul militar al bejenarilor și acela a anunțat că recunoaște că are să plătească și că nu mai vrea să-și

amâne datoria. Auzind aceasta gazda casei și-a luat tot ce-a avut și a fugit de frica servitorului său. Jurații ne-au rugat să ieșim din casa aceasta. Noi i-am ascultat și ne-am dus toate ale noastre în alt loc. După ce ni le-am adunat toate aci, câți-va locuitori din Rebrîșoara ne-au zis: »Dacă acești dezertori vor vedea caii și armele voastre, vor pune mâna pe ele«. În vreme ce ni le spuneau acestea, alții veniră cu știrea, că bejenarii sunt aci. Noi ne-am urcat pe cai și ieșind din casă ne-am dus în piața satului, care era în formă de cruce. Aci am stat puțin timp și nu peste mult am văzut năvălind în sat bejenarii dezertori. Atât în fruntea cât și pe de laturile șirurilor de bejenari erau oameni înarmați cu puști, și lănci. Toate femeile erau provăzute cu seceri. După ele veniau copiii și pe urmă iarăși bărbați înarmați. Cât am putut constata din o privire, erau între dâșii și ofițeri, tot țărani: un vătaf suprem, adecă căpitan, apoi doi ofițeri da rang mai mic, mai era apoi un stegar cu steag mic negru. Astfel nu era consult să petrecem mai mult timp aci. În urmare o luarăm în grabă spre Bistrița și după ce trecurăm călare Someșul, ne urcarăm în grabă pe vârful unui deal și ne uitarăm spre satul, pe care îl părăsiserăm. Aci văzurăm o mulțime de oameni înarmați, care ne căutau pe noi și amenințau, că ne vor lua tot ce avem. O parte din bejenari era în piață, restul era în capătul satului amintit (Rebrîșoara) spre sud către Năsăud. După cât am putut judeca, au fost cam 700—800 bejenari sau dezertori. Coborîndu-ne de pe acest deal ne-am continuat calea. În hotarul satului Dumitra aparținător districtului bistrițan, respectiv în mijlocul pădurilor pe o coastă a dealului am văzut un tânăr valah înarmat cu o lance, care văzându-ne s'a ascuns în desișul pădurilor dinspre Rebrîșoara și a apucat la fugă spre riu. Un alt valah bătrân, ce venise îndată după acest tânăr, ne zise următoarele: »Acest tânăr ce fuge se duce la bejenari«. În hotarul municipiului Bistrița am întâlnit câțiva locuitori iobagi din Prislop, comună aparținătoare comitatului Solnoc, care locuitori mergeau spre comună și¹ erau iobagi ai boierului maghiar Bethlen de Iktár. Pe aceștia i-am întrebat cine sunt acei bejenari, iar ei neau răspuns: »Mintiuieni din comitatul Solnoc, și alții adunați din mai multe sate dinpreună cu femeile și copiii lor. De trei săptămâni așteaptă în hotarul comunelor Mintiu și Cegan tovarășii

să vină. Adunați aci sunt cu cea mai mare grijă să nu-i prindă slujbașii din comitatul Solnoc ori din districtul Bistriței. Acești bejenari îngrijindu-se ei înșiși de nevoile lor au trecut azi în zori de zi prin comuna noastră Prislop, prin hotarul comunei Năsăud și acum se grăbesc spre Moldova».

De pe acest act magistratul luă și copii autenticate de secretarii Iohann Henrich și Daniel Ziegler.

*

Aci trebuie să ne oprim în fața unui episod curios și misterios ale cărui motive și faze nu se pot lămuri cu desăvârșire din documentele existente. Atâta se poate constata că deodată cu un grup mai mare de bejenari plecase în Iulie și *protopopul Anton din Năsăud* la Moldova, unde stătu până către sfârșitul anului 1760 când iarăși îl aflăm întors acasă la sediul său.

Relativ la acest incident vameșul Tănase din Rodna îi raporta în 29 Iulie magistratului următoarele: »Opt zile în urmă, adică în 22 c. am văzut cum protopopul cobora de pe deal spre Maieru, apoi trecu călare spre Rodna, însoțit de un popă și un diac pe cari îi luă cu sine din acest sat. Ieșind din sat, trecură prin apă de cealaltă parte a Someșului unde rupseră parul care indica oprirea trecerii pe acolo; iar de aci nu știu dacă au apucat calea spre Ilva mare ori spre Șanț, dar de sigur călăriau spre Moldova. Câțiva săteni din Rodna plecară în urma lor și văzură cum aceia rupseră parul, dar de aci încolo nu i-au mai putut urmări. Pe popă îl chiamă Constantin iar pe diac Arsinte Cosoriți».

Tot în acea zi raporta și Daniel Güttsch să fi auzit dela judele din Ilva, că protopopul a ținut sobor în casa preotului de acolo, fiind față preoții localnici și și alți streini; apoi că a lăsat să fie păzită casa ca nimeni să nu se poată apropia de ea și să poată asculta ce se desbate acolo. Protopopul a pretextat în Rodna că are de gând să țină sobor în Găureni, și deoarece în acel sat nu se găsește pâne a luat cu sine din Rodna două desagi pline cu prescuri. Înainte de a pleca din Rodna a predat o scrisoare băiatului pe care-l adusese cu sine din Năsăud, și i-a poruncit să întoarcă la Năsăud și să înmâneze scrisoarea soției sale, protopopesei. Băiatul a și plecat imediat plângând.

Intr'o notă protocolară a magistratului aflăm apoi despre următoarea știre sosită la oraș: Amintitul protopop împreună cu popa și diacul cari îl însoțiau, au trecut în noaptea spre 23 c. la Șanțuri cam la o depărtare de 200 pași pe lângă paza militară de acolo ce consta din 7 bărbați, au apucat-o prin și pe lângă Someș în sus, și de sigur au știut și au cutezat să încunjure și să înșele și pe plăieșii postați mai sus la pază.

Mai interesant este însă raportul făcut magistratului bistrițan de către plăiașul *Maxim Gălan* din Năsăud, care întreținea corespondență și legături ascunse cu senatorii sași din Bistrița. Acel spion îi scria în Iulie senatorului *Georg Gunesch* între altele următoarele: »Protopopul nostru împreună cu *Toader Putilean* din Năsăud și cu *Pinte alui Hurde* din Zagra au fost la bejenari în Dumbrava Capanului. Indatăce au dat semn că se apropie, căpetenia bejenarilor a ieșit din pădure și le-a strigat soților să se dea în laturi și să deschidă cale *jupânului protopop*. Ieșind apoi toți bejenarii din pădure, s'au înțeles că și protopopul să-și părăsească sediul, să le fie conducător și povățuitor și să mai scoată și pe alții din țară«.

Tot acel Gălan scria în 23 Iulie senatorului *Gunesch* o scrisoare mai lungă, în care raporta și acestea: »Iată vei înțelege Măria ta pentru cuvântul ce mi-ai trimis pe slobodnicul din Salva când a venit cu *Mihai Căinarul* pentru rândul lui *Protopop*. Că eu știu atâta căci când a purces la Moldova a jurat întâi pe *Popa Constantin* din Rodna, apoi i-a spus ce va face și l-a îndemnat și pe dânsul să fugă împreună. Și au și fugit și și-a lăsat și acesta preuteasa săraca și știu că, de nu mai mulți, dar o sută de florinți a luat ai vidicului și s'a dus cu dâșii; că acum ce carte i-a venit în Ilva la sobor dela *Vlădică*, că n'a mai întors acasă. Acum a mânat *Popa Mitru**) un călugăr dela *Rebra* mare după *Protopopul*. Și poate fi, că sunt niște femei dela *Mocod* prinse aici, și eu am fost la *Popa Mitru* și a venit *Macavei* din *Mocod* la *Popa Mitru* și a întrebat pentru oamenii acești prinși ce va face. *Popa* a zis să scrie carte la *Beciu* și s'o pue pe postă și opt crețari să dea la postă. Și la bejenarii acești mai pe urmă la *Cepan* a fost Proto-

*) Preot în Năsăud.

popul tocmai în mijlocul lor, până au purces bejenarii, dar nu pot ști ce a vorbit cu dânșii».

În 9 August iarăși informa Gălan pe Bistrițeni că înainte cu câteva zile a sosit din Moldova un plăieș bărgăuan care spunea că l-a văzut pe Protopop în Dorna și a vorbit cu dânsul.

Dealtminteri despre acest incident magistratul se grăbea să-i facă în 30 Iulie guvernului următorul raport:

»Excelență Domnule Comite Guvernator regesc, Inalt Guvern regesc al Transilvaniei, Prea Stimați Domni Patroni ai noștri binevoitori, Potrivit ordinului binevoitor al Inaltului guvern trimis nouă cu data de 19 Iunie, în care ordin ni se ordona ca din opt în opt zile să raportăm aceluiași Guvern tot ce auzim privitor la transfugi, credem de a noastră datorie să Vă aducem la cunoștință cele ce le-am auzit în această chestiune în zilele din urmă. Reverendisimul Domn Anton din Năsăud, arhidiacon al districtului valah de aci, a chemat la casa preotului din Ilva din acelaș district pe câțiva preoți din alte comune în scopul ținerii unui sobor. Ca să nu se știe ceva din sfătuirile lor, a încredințat oameni de ai săi să păzească casa. După aceasta s'a dus în Rodna, unde a adunat doi desagi plini cu pâine sfințită, numită prescură, sub pretextul, că vrea să țină sobor în Găureni, ~~unde nu este pâine de grâu~~. Apoi a trimis pe un tânăr din Năsăud, ce trăia pe lângă dânsul, cu o epistolă adresată soției sale. Acesta s'a reîntors cu lacrimile în ochi. Susnumitul arhidiacon a părăsit Rodna în ziua de 22 a lunii curente înspre seară cu doi Rodneni subalterni ai săi: cu popa Constantin și Deac Arsinte Cosoritze și și-a luat drumul călare spre Maieru. Când a ajuns însă la hotarul comunei Rodna, nu a continuat calea ce duce spre Maieru, ci dimpreună cu cei doi soți ai săi, care erau tot călare, a smuls stâlpul, ce despărția locul sămănat, de imaș, a trecut peste Someș și a apucat spre Moldova. Ne mai spune referentul, că chiar în seara aceea câțiva locuitori din Rodna s'au luat pe urmele fugarilor amintiți, însă atunci seara nu le-au putut găsi urma. În zilele următoare urcându-se pe dealul de peste Someș au zărit urme de cai cam la 200 de pași dela Pasul Rodnei, unde păzesc 7 soldați și din aceste urme au conclud, că acele persoane au călărit când afară din râu, când prin alvia râului și în felul acesta au scăpat acești trei fugari și de

vigilența plăieșilor, care străjuesc cărările de munte și de supra-veghierea soldaților ce sunt în pasul Rodnei. Dacă acest raport este adevărat, atunci ușor putem găsi motivele acestei dezertări și nu ne înșelăm în presupunerea noastră. Foarte adesea am raportat Inaltului Guvern regesc, că susnumitul arhidiacon din Năsăud, în scopul promovării renitenței Valahilor din district prin aruncuri noi a încassat dela bieții contribuabili sume de bani mari, pe care nu le-a vărsat la locul cuvenit și când a venit timpul să dea semă despre banii încassați, neputându-o face aceasta, a aflat că este mai bine să treacă în țări străine. Mai ales că ni s'a spus, că numitul arhidiacon, când i-a citit o epistolă din Viena, ar fi zis cu sufletul turburat unui Valah din Năsăud, ce era lângă dânsul: *Veți plăti dijme*, retăcând celalalt conținut al epistolei. Fiindcă este de temut, că și celalalți fruntași dușmani din districtul valah, din motivele menționate, vor face la fel cu arhidiaconul amintit, spre paguba și în detrimentul bieților contribuenți, astfel Vă rugăm cu toată supunerea, să binevoiți a ne aproba ca fruntașii districtului să poată fi supraveghiați în un loc mai sigur, decât cum vor fi acasă.

*

Inainte de a vorbi despre alți bejenari, trebuie să se facă aci mențiune despre un caz care dovedește cât de bine și detailat era informat magistratul orășenesc despre toate întâmplările din comunele noastre someșene. Astfel în 30 Iulie vătăjelul Hannes Bidner, care fusese trimis pe Someș să scoată oameni împotriva bejenarilor, îi raporta magistratului că cu acel prilej îl întâmpină în Sângeorz săteanul *Vasile cel Mare* cu cuvintele: »Odată pentru totdeauna noi nu voim să dăm oameni, căci nu suntem cătane. Dacă boierii vreau să-și prindă iobagii, să vie înșiși și să li-se opună bejenarilor. Iar voi cei orânduți să ne răsculați, puteți pleca de aci, căci din satul nostru n'are să vă asculte nimeni«. Vorbele acestea au fost repetate și de șase ori, ceea ce a auzit și slobodnicul Onul alui Ignat.

Deodată cu susamintitul grup mai mare de bejenari intenționaseră să fugă la Moldova și câțiva Români din Dumitrița, cari însă fură prinși și încarcerați în Posmuș și Băița. În chestia lor urmă în August o lungă corespondență între magistratul Bistriții

și groful Teleki precum și baronul Korda prefectii județelor Dobâca și Cluj, care se sfârși așa că fugarii fură extrădați magistratului.

În 5 Septembrie îi raporta magistratului Martin Werner din Dumitra următoarele: Ieri în 4 Septembrie a mers la fugarii de pe hotarul Ceganului, chiar în locul unde se adunaseră și în alte rânduri bejenarii, ducând cu sine poame de vânzare. Apropiindu-se de ei, fu oprit de pază cu întrebarea că cine e și ce voește. La răspunsul său că a adus fructe de vânzare, fugarii ieșiră din colibele lor din pădure, îi cumpărară fructele însă nu-i permisă să intre în pădure și de aceea nici nu cunoaște numărul acelor. Tot ieri au venit la fugari 4 săteni din Mintiu cari i-au jurat căpitanului că-i vor însoți în bejenie, și tânguindu-se ei că nu posed cai, căpitanul le zise să n'aibă grijă că le va câștiga el și cai și alte lucruri de cari au nevoie; dar să știe că dacă-și vor călca jurământul, atunci ori să-și părăsească imediat comuna, ori căpitanul va trimite asupra lor 200 bărbați cari le vor aprinde satul din patru colțuri și-l vor preface în cenușă. Dela Werner a voit căpitanul să afle dacă li s'au trimis din oraș Sașilor pive și puști cu care să-i urmărească pe fugari, la cece Werner răspunse că el nu știe nimic în chestie. Căpitanul este identic cu individul care a condus și transportul anterior la Moldova, deoarece i-a dojenit pe amintii 4 Mintiuani pentru faptul că sătenii lor pe doi Mintiuani, cari în rândul trecut voiseră să plece cu acel grup de bejenari, i-au legat și nu i-au lăsat să iasă din sat.

Afară de raportul lui Werner magistratul mai primi știri și din alte părți. Astfel un slugă Andrei Glockner din Terpiu spunea că vr'o câțiva bejenari au intrat în satul lor și au cerut să li-se dea pâine, căci dimpotrivă n'are să rămână nici o piatră întreagă din tot satul. Sașii terpieni le-au dat »șase pâini«.

Atunci magistratul Bistriții încă în aceeași zi de 5 Septembrie le trimise satelor sășești spre publicare următorul ordin: Dupăce în ziua de azi am primit știri sigure că bejenarii aflători în pădurea Ceganului amenință să aprindă satele Dumitra și Terpiu, încât n'are să rămâe din ele nici măcar un băț; iar noi ca Sași și creștini avem datorința că chiar acum când sârmanii economi în cea mai mare parte și-au adunat cerealele, să împiedecăm această intenție păcătoasă; să dă tuturor satelor strict ordin ca încă în

seara aceasta să plece fără amânare la Dumitra 30 bărbați din Aldorf, 60 din lad și 15 din Pintic; iar la Terpiu 15 din Sigmoid, 20 din Beșineu și 40 din Crainimet; toți bărbați »inimoși și exclusiv numai sași«. Ei au să păzească toată noaptea în și afară de sat și să dea alarmă la cel mai mic semn suspect. Au să-și ia cu sine puștile pentru cari vor primi praf și gloanțe, iar ceice n'au puști să se provadă cu suliiți, furci de fier și coase. Toți să ia cu sine alimente pentru 3 zile și să se poarte cu curaj, credință și omenie; căci numai așa vor putea fi scutite acele sate de marea mizerie ce le amenință, și atât ele cât eventual și alte sate nu vor fi nevoite să piardă mult timp scump cu reclădirea caselor arse.

Totodată magistratul le ordonă și sătenilor sași din Dorolea, Ghinda, Budac, Monar și Cepan să sară în ajutor; apoi rugă pe comandantul plăieșilor, pe locotenentul *Carol Ernest Moshard* să stea gata cu plăieșii săi; iar pe fruntașii Sașilor îi avertiză să fie cu mare băgare de seamă, mai ales dupăce »învățătorul din Cepan primise dela căpitanul bejenarilor, *Ionaș a Corbului*, avizul »că dacă Paul Seiffert nu plătește încă în aceeași zi Românului care i-a servit ca slugă, plata restantă de 30 fiorini, atunci bejenarii au să sevârșească un act de teroare, adică *au să-l prindă și să-l ducă legat pe preotul săsec din Dumitra*«.

Fiind trimis în 6 Septembrie căpitanul orașului la Dumitra ca să iscodească cele ce se întâmplă acolo, la întoarcere el raportă că în seara precedentă veniseră șase bejenari către sat spre a lua în primire cei 30 fl. ori a duce cu sine pe popa, dar totuș n'au cutezat să între în sat. La aceasta magistratul ordonă și celorlalte sate săsești din district să trimită ajutor celor două comune amenințate, iar senatorul Georg Decani și comisarul Andreas Gottschick fură trimiși la Dumitra cu instrucția că dacă vor veni asupra satului mai puțini bejenari, atunci Sașii să ncerce să-i prindă; iar dacă bejenarii vor fi mai numeroși, atunci să li-se spună acestora să lase satul în pace căci altfel forței i-se va opune forță. Mai departe magistratul hotărî să trimită în satul cu pricină toate puștile disponibile și se avizeze județele învecinate, că bejenarii valahi au cutezanța să amenințe toate satele din district și din provincie; deci să vină cu toții în ajutor ca »cu puteri unite să se pună capăt bejeniiilor«. În fine despre bejenarii dela Cepan se trimiseră

informații și guvernului: cu observarea că, neavând ordin expres dela acesta, plăieșii nu dau orașului ajutorul cuvenit.

Cu toate măsurile luate însă primarul Bistriții în 19 Septembrie primea știrea că »vagabonzii« din pădurile Capanului se tot înmulțesc, așa că magistratul îngrozit din nou ceru ajutor dela prefectul Mora din Dej, dela pretorul Mihail Todt și dela inspectorul plăieșilor din Dobâca; iar Dumitrenilor și Terpienilor sub grea amendă le interzise să ducă și vândă bejenarilor alimente și arme, ori pentru vite cornute să le dea în schimb cai, cari aceora le pot fi de mare folos.

Dar se vede că magistratul nici cu ajutoarele primite, și nici cu »forța armată« de care dispunea, n'a putut face mare ispravă față cu îndrăsneții bejenari, căci iată doi paznici dela carantina din munți, anume Nuțul Cozac din Pietriș și Grigore Armanul din Năsăud, în locuința locotenentului plăieșilor Moshard și în prezența delegaților orașenești Ladislau Kereső translator maghiar și Iohann Hennrich secretar teritorial, făceau în 2 Octomvrie 1760 în Bistrița următoarea depoziție: »Când stăteam în 30 Septembrie la pază pe muntele Prislopul Tihului unde se mărginesc hotarele comitatelor Dobâca și Cluj, sosiră acolo 14 Valahi armați cu puști și lănci, însoțiți de două femei cu țepi, pe cari oprindu-i îi întrebăram de unde sunt și încotro merg. Ei răspunseră că sunt iobagi de ai fișpanului (prefectului) Paul Teleki din Posmuș și fug în Moldova din pricina tratamentului neomenos al administratorului său sas. Intrebându-i de celelalte soții ale lor și de copii, unul dintre ei înjurând de suflet strigă: *Fișpanul le-a băgat în temniță, dar vestiți-l că peste trei săptămâni eu Toader Moldovan împreună cu soții mei și încă cu mulți alții avem să întoarcem, și atunci ne vom libera femeile, apoi îi vom aprinde curtea și nu ne vom odihni până nu va rămânea din ea nici o fandără.* Noi paznicii i-am fi deținut, însă fiind numai doi n'am cutezat să punem mâna pe ei, temându-ne să nu ne omoare. Și așa ne-au prins și legat, apoi și-au încărcat în spatele noastre bagajele și desagii și așa ne-au dus până la granițele Moldovei, tot înjurând și amenințându-ne cu moarte pentrucă stăm la strajă și nu mergem mai bine acasă să ne îmblătim cerealele. De câteva ori au și ridicat lăncile să ne taie capurile, dar unul mai bătrân dintrei ei i-a reținut să nu ne

ucidă. In sfârșit la hotarul moldovean ne-au lăsat liberi, însă numai cu condiția să mergem la Teleki și să-i împărțăm ce au de gând să facă».

*

Despre protopopul din Năsăud, care — cum știm — trecuse în Iulie de asemenea în Moldova, aflăm într'un protocol magistral la 18 Decembrie 1760 nota, că el de 7 săptămâni stă la carantina din munți și acum are să fie interogat de către delegații episcopului său »cari între între altele îi vor impune ca pe viitor să nu se mai amestece în alte afaceri, ci să-și vadă de trebile lui bisericești«.

Ca să isprăvim cu afacerea protopopului, care — cum se vede din nota magistratului — întorcea din Moldova spre casă, e necesar să se știe că el întreținea strânse legături cu *Ștefan Nimigeanu* numit și *Cute din Feldru*, șeful Românilor ținutului nostru în timpul revoltei din 1755—1762. Magistratul Bistriței voia cu tot prețul să pună mâna pe acest dușman neîmpăcat al Sașilor și în baza informațiilor primite dela sus menționatul Maxim Gălan precum și ale altor șpioni, neconținut făcea denunțuri la guvernul împotriva lui Cute și totodată și împotriva protopopului. Apoi în baza unei scrisori secrete primite în 23 Aprilie 1761 dela Gălan, primarul și magistratul bistrițan îl ruga în Mai pe comandantul garnizoanei orașenești să pue la dispoziția orașului 1 caporal, 1 fruntaș și 6 soldați de rând ca să prindă pe *Ștefan Cute* »care intenționează să fugă în Moldova«. Prin abuz de putere magistratului îi succese atunci să-l dețină pe Cute, despre care fapt se vor publica cu alt prilej documente foarte interesante. Destul că spre a-și motiva procedeul în fața autorităților, magistratul așternu în 23 Decembrie 1761 guvernului țării un lung expozeu înșirând toate învinuirile ridicate împotriva lui Cute.

În acel act se găsește privitor la protopopul năsăudean următorul pasaj: »Din amintitele motive noi în 24 Noembrie l-am deținut pe susmenționatul *Ștefan Cute* cu asistență militară și l-am escortat în închisoarea orașului, aducând și scrisorile aflate în casa sa din Feldru. Nemaivorbind despre altele, între acele scrisori se găsește și una adresată lui Cute de către Protopopul vidicului valah năsăudean cu numele Anton. Această scrisoare a fost trimisă *din Câmpu-*

lungul Moldovei atunci când Protopopul fugise pe căi ascunse, și intenționa să treacă la Muscani și voia să-l înduplece și pe Cute să lucreze la fel. Este adevărat că numitul Protopop a întors acasă, căci fiind om bogat nu i-a convenit să-și părăsească bunurile mobile și imobile; dar dospind acum aluatul ieșit din *sfaturile pernicioase ale Protopopului* și prinzind aceste rădăcini printre oamenii vidicului românesc renitent, la caz dacă dintre acești ar pleca acum la Moldova corifeii scelerați, atunci ei nunumai că n'ar mai întoarce, ci ar mai seduce la fugă încă pe mulți alții, în paguba țării și a serviciului înalt.

Cum văzusem și până aici, singuratici fugari și dezertori militari continuu încercau să treacă și mulți și treceau în Moldova. Astfel în 2 Ianuarie 1761 inspectorul »depertinentei valahe« întreba pe magistrat, că ce să se întâmple cu fugarul care și după ridicarea în 1760 a »*tablelor negre prin care fugarii sunt amenințați cu spânzurătoare*«, totuș a încercat să treacă granița, dar a fost prins și acum stă în arest; căci conform ordinelor acel fugar ar trebui să fie strangulat acolo lângă table în munți. Iar cu alt prilej se face amintire despre un plăieș care ar fi trecut »pe fata lui Petru Dobra*) peste granițe; deci trebuie aflat cine și de unde este acel plăieș. Tot atunci Iacob al tăbăcarului Ilieș din Năsăud, de frica milităriei a fugit în Moldova, dar curând dup'aceea a întors pela cordonul Telcenilor; a fost prins, dus la carantină și apoi totuș liberat, garantând pentru el: Tăbăcarul Ilieș, Nica a Drigii, Ioan Moldovan, Simion Bachiş a haiducului Mihailă, Nicolae Andrieș și slobodnicul Cătiul din Năsăud, slobodnicul Ignat Onul din Rebrîșoara și Vasile Sângeorzan din Ilva mare.

Plăieșii, soldații cordonași plasați în munți precum și funcționarii și paznicii dela vămi și carantine aveau multe năcazuri și supărări din cauza bejenarilor. Astfel menționatul locotenent al plăieșilor Moshard făcea în 1 Aprilie 1761 superiorului său căpitanului Luchsenstein următorul raport:

»Iarăș se adună fugari și spre a li se opune forță, nu avem la îndemână aproape nici o pușcă de ceva seamă, ba nici chiar

*) Directorul cauzelor fiscale transilvane și protectorul Românilor uniți.

paznici regulați n'au arme suficiente. Nu se poate iscodi peste care plaiu au de gând să treacă bejenarii, și chiar și dacă se vorbește despre careva, poate să fie numai o cursă ca în toamna tecută când ei nu trecură pe căile vestite, ci peste Rebra. Ei încă își au șpionii, așa că de slăbesc cu un plaiu spre a întări pe celalalt, atunci ei trec sigur peste cel slăbit. Dacă mi-ar sta la dispoziție arme suficiente, atunci aş arma și plăti pentru servicii pe cei 90 plăieși supranumerari, căci păzitorii nămiți de oraș sunt absolut nefolositori și nimeni dintre orășeni nu vrea să împrumute vr'o pușcă, așa că întreg serviciul sunt nevoit să-l îndeplinesc cu vechii paznici sanitari. Apoi dacă nu voi proceda serios față cu fugarii, nu voi pușca în ei și nu-i voi putea alunga îndărăt, atunci ei au să ne trateze în mod înspăimântător; iar dimpotrivă dacă voi da foc și voi omorî pe vr'o câțiva, atunci boierii vor cere satisfacție pentru iobagii lor omorîți, cum s'a mai întâmplat. Deci e grea chestie să mulțamești ambele părți. Cu toate acestea dacă fugarii nu se vor lăsa înduplecați să întoarcă în pace și din cauza numărului mare nu vor putea fi arestați, eu am să-i întâmpin cu foc.

În urma acestui raport șeful comisiei sanitare din Sibiu, Dr. Chenot, sub a cărui cărmă stăteau plăieșii, aduse în 11 Aprilie următoarea hotărîre: Deoarece locotenentul Moshard nu indică locul unde se aglomerează în districtul Bistriții bejenarii cari intenționează să fugă la Moldova, trebuie să se anunțe faptul acesta guvernului care va cerceta veracitatea arătării și la caz de nevoie va ordona oficialilor provinciali să împrăștie pe bejenari sau cel puțin să-i rețină dela propusul lor, cerând eventual și asistență militară.

În vara anului 1761 se'ntâmplă iarăș un caz mai grav. Se adună o ceată mare de bejenari, care pleacă cu mare alaiu și al cărei număr creștea repede. Despre aceasta îi raportă magistratului în 17 Iunie 1761 Zaharie a Tomii din Caila, iobag alui Nicolae Bethlen, astfel: În seara de 16 Iunie au trecut prin Caila 60 călăreți armați cu puști, probabil Nușfăleni, și le-au strigat Căilenilor că *»pe la târgul verde să plece și ei, și dacă femeile lor vor fi închise, atunci le vor scoate ei cu toții din curțile domnilor«*. În ziua următoare, 18 Iunie, sosi altă știre care înspăimântă întreg orașul, că adică *»Valahii din vr'o cincisate au jăfuit curțile lui*

George Bethlen, ale lui Cserényi și încă ale altor nemeși, au bătut pe servitori, și intenționează să plece la Moldova«. Primarul și senatorii Bistriții alerară la comandantul garnizoanei, baronul Castelli, care le promise ajutorul miliției, cerea însă care cu boi și cai spre a putea duce alimente și muniție. La întrebarea primarului că încotro are de gând să plece, comandantul îi răspunse că acesta e secretul său (*»er wolle es dem Magistrate nicht auf die Nase binden«*), și dacă nu va căpăta repede alți cai, îi va lua cu sine pe ai primarului. Când primarul îi oferi comandantului »ajutorul publicului orășănesc«, acesta (pe calapodul povestii cu *»Dummer Kerl von Fogarasch«*) răspunse că n'are nicio nevoie de ea, dar orășenii să se 'ngrijească de cvartire pentru 200 infanteriști, 100 călăreți și pentru ofițerii lor. La întrebarea comandantului dacă dintre senatori vrea careva să iasă la locul unde probabil se va întâmpla ciocnirea, i-se răspunse că nu iese niciunul până nu vor sosi instrucții dela contele Paul Teleki; dar sătenii din Sigmir, Terpiu, Dumitra și Pintic au primit ordinul să stea gata de a ieși la locul unde vor fi dispuși.

Întâmplându-se ciocnirea în apropierea satelor Dumitra, Terpiu și Cegan, câțiva dintre bejenari, între cari și doi »vătăfi«, au căzut morți, trei au fost prinși, iar ceilalți au scăpat cu fuga, lăsând însă în mâinile soldaților considerabila pradă de 956 vite mari și mici, 37 care cu alimente și diferite alte lucruri. Comandantul predete vitele spre îngrijire satelor săsești din apropiere, iar magistratul chieamă pe primarii comunali la oraș, și le ordonă să ia toate măsurile de apărare și totodată de urmărire a bejenarilor, înarmându-se sătenii cu puști, sulite și furci de fier.

Sosind în 22 Iunie știre dela contele George Bethlen că fugarii împrăștiați din nou se raliază pe hotarul comunei Feldru, magistratul dete poruncă comisarului orășănesc Werner, care chiar se afla în »districtul valah«, să iscodească câți sunt și ce intenționează să întreprindă bejenarii. Era însă prea târziu, căci acestora le succese să ajungă la graniță și să treacă'n Moldova.

Epizodul acesta a avut și urmare cam neplăcută și caracteristică pentru Bistrițeni. Comandantul garnizoanei impuse adică magistratului să facă un tablou detaliat despre vitele și obiectele luate dela bejenari, indicându-se locul unde se află și păstrează

acelea. Primind el un tablou și observând că lucrul nu e curat, îl retrimise cu avertismentul să se facă altul conform ordinului său. Atunci magistratul lăasă să-i ducă senatorii Töckelt și Schuller înc'odată tot același tablou, pe care însă comandantul mândios îl rupse în bucăți aruncând senatorilor în față vorbele: că »el intenționează să trăească cu magistratul în bună înțelegere, *dar nu poate permite ca ofițerii săi să fie prostituați, și va dovedi la investigație că Sașii bistrițeni au cărat și ascuns multe obiecte de-ale bejenarilor valahi*«. În consecință, noul comandant cu numele Ioan Szilvási de Cseszeliczke, urmașul baronului Castelli, neavând încredere în Sașii satelor căror li-se deteră spre îngrijire vitele fugărilor, îi somă în 3 August să aducă toate acele vite în oraș, iar în 17 August ordonă ca toate obiectele luate dela bejenari imediat să fie depuse la casa sfatului.

Membrul directoratului economic transilvan Michail Bruckenthal, delegat de către guvernul într'o comisie de investigație la Bistrița, îi scrie de aci cu data 10 Iulie 1761 fratelui său consilierului gubernial Samuel Bruckenthal privitor la bejenari următoarele: »Aci se întâmplă diferite ciocniri cu Valahii. Fiind alungați înapoi ceice voiau să treacă cu forța în Moldova și patru dintre ei fiind prinși, Excelența sa comandantul general a ordonat să fie spânzurați la fața locului doi cari cu arme s'au opus mișcării. Spre acest scop a plecat azi căpitanul Szilvási cu 200 infanteriști și 2 companii de dragoni spre a sevârși mâne dimineața executarea. Chiar acum au mai plecat încă 50 soldați cu două mortiere, deoarece se vorbește că s'au adunat mulți Valahi în acest ținut. Înainte cu 2 zile amintitul Szilvási a expedit pe un caporal cu 9 infanteriști la Mintiu în comitatul Solnocului, ca să dețină pe un popă șismatic. La sosirea soldaților, Valahii i-au înconjurat i-au dus în sat, le-au luat armele și au voit să-i ucidă; dar s'au răzgândit și i-au lăsat liberi. Numai un singur soldat a primit câteva lovituri. Dar încă înainte de-a fi puși aceia pe picior liber, plecaseră acolo 200 infanteriști și câțiva husari cu două mortiere și au adus în oraș 12 corifei, dintre cari câțiva probabil încă vor fi spânzurați. Generalul comandant va sosi aci peste 5-ori 6 zile«.

Urmează iarăș unele cazuri sporadice. Ioan al Cătărinii din Năsăud, care în 1760 după »târgul Bartolomei« plecase cu ceata

de fugari în Moldova și acum în 3 Noemvrie 1761 se afla la oficiul de carantină dinspre Maramureș, întreba prin fratele său Gavril dacă poate întoarce acasă. I-se răspunse să vină și să aducă cu sine și certificatul despre care face amintire, apoi se va vedea ce se va întâmpla cu el.

În 4 Decemvrie 1761 magistratul îi scrie primarului Klein delegat în Sibiu, că comandantul garnizoanei a primit ordinul să *ridice iarăș pe cele două spânzurători pe bejenarii ale căror funii au fost tăiate de oameni necunoscuți*. Spre acest scop a plecat la cordon locotenentul Pothorányi cu 24 soldați.

În 2 Aprilie 1762 bătrânul Simion Solcan din Ilva mare trecând granița fără pașaport, în considerarea etății sale, a iernii grele și a faptului că cordonul a fost tras foarte aproape de sat, avea să fie pedepsit »numai« cu 24 bețe, căci și așa a stat închis 39 zile la carantină și 21 zile în temniță. Tot așa să fie pedepsit cu 24 bețe și Nechita Furdul, căci a trecut cordonul pentru căutarea unui cal în Moldova. În fine la rugarea lor, ambilor transgresori li-se schimbă pedeapsa în bani, în proporția 1 băț= 1 fiorin.

Chiar și după înființarea regimentului grăniceresc năsăudean, în 1762, bejenăritul încă tot continua. Astfel în 17 Ianuarie 1763 fibirăul Ladislau Mosa din Dej scriea magistratului bistrițan în chestia »tălharilor« cari se adună în pădurea Capanului, iar în 11 Iulie sosi ordinul guvernial să se conscrie numele tuturor bejenarilor cari cu începere din 1 Noemvrie 1762 au fugit în Moldova, Muntenia și Ungaria, indicându-se motivele, și dacă și-au plătit contribuțiile.

Comandantul garnizoanei din Bistrița, locotenent-colonelul *Urbani*-din regimentul de infanterie conte Bethlen, soma în 2 Septemvrie 1763 pe magistrat să ia seamă ca plaiurile spre Moldova să fie mai bine păzite, căci numai decurând au trecut iarăș vr'o sută bejenari. Dacă magistratul nu se va îngriji ca astfel de indivizi să fie prinși și predați comandai, atunci aceasta va fi necesită să raporteze comandai generale în Sibiu. Magistratul să caute făr' amânare cine e vinovat de au putut scăpa teferi fugarii. La porunca aceasta magistratul delegă o comisie de investigație compusă din senatorul Georg Töckelt, secretarul Danii

Ziegler și comisarul Peter Théil, cari în 7 Septembrie dresară următorul proces verbal îndreptat, cum se va vedea, chiar împotriva ofițerilor regimentului grăniceresc: Plăieșul caporal Samuil Samarai din Rodna, în etate de 37 ani de confesiunea evanghelică, depune că Marți în 30 August la 9 ore doi dintre cei opt plăieși lui subordonați, stând pe plaiul dela Poiana Acăstăului, au auzit că nu departe de ei cineva taie în pădure. La ordinul său aceia meraseră să vadă ce se întâmplă și întorcând raportară că acolo sunt adunați mulți Valahi cari intenționează să treacă în Moldova. Caporalul imediat dispuse ca plăieșii, cu excepția unuia trimis ca patrule, să înainteze prin pădure în două grupuri spre ceata fugariilor. Apropiindu-se de aceștia ordonă ca primul grup de patru plăieși să dea foc, iar ceilalți trei să stea cu pușcile gata. După întâia împușcătură bejenarii încă răspunseră cu focuri; apoi plăieșii mai pușcară de două ori, însă nici dintr'o parte n'au fost morți ori vulnerați. Atunci cinci dintre fugari anume: Zbrehe Tofan din Maieru, Lupul Braniște, Lupul Boca, Chifor Strugar și Isip Strugar din Ilva mare ieșiră dintră soții lor și se apropiară de plăieși, iar ceata celorlalți o apucă spre stânga cașicând ar voi să încunjure pe plăieși. Unul dintre cei cinci apoi le zise plăieșilor să-i lase'n pace, căci nu le-au făcut nimic și nici nu le vor face, deci să-i lase nesupărați să-și urmeze calea. Când caporalul le strigă să se predea, bejenarii în grupuri apucară drumul pe marginea pădurii spre Moldova. Văzând caporalul că nu poate isprăvi nimic, merse singur la ei și-i întrebă de motivul dezertării. Fugarii răspunseră așa: Ei nu pleacă din cauza magistratului ori a contribuțiilor regești, ci din pricina că *ofițerii îi chinuesc zi și noapte cu lucru și și nu le dau nicio mușcătură de pâine, încât sunt cu totul istoviți. Până când va mai fi în district vr'un Neamț (Teutscher), ei nu întorc acasă.* Dacă s'ar întâmpla însă să ajungă din nou sub jurisdicția magistratului, atunci vor întoarce cu toții împreună. Vorbele aceste le auziră toți cei șapte plăieși. Apoi bejenarii continuară: Plăieșii să grijească de sine și să nu încerce a-le face vr'un rău, căci nu se știe ora când *va pleca întreg Maierul și Sângeorzul*, de care vor avea apoi să se ia pe seamă. Cu acestea bejenarii își continuară drumul, iar el, caporalul, voind să meargă să raporteze cele întâmplate comandantului din Ilva mare, îl întâlni pe

acesta pe drum, dar fiind prea târziu, nu-i mai putură urmări pe fugarii sosiți atunci sigur în Coșna.

Pentru împiedecarea bejenăritului guvernul încerca și cu buna publicând spre pildă în 3 Iulie 1764 ordinul că toți ceice ar intenționa să treacă în Moldova și se află încă în provincie, în timp de 3—4 săptămâni să'nțoarcă în satele lor, căci nu vor fi pedepsiți. Tot de această favoare se vor bucura și ceice vor întoarce din Moldova trecând pe la oficiul de carantină.

Uzând de această favoare întoarse în 1768 din Moldova, după 8 ani petrecuți acolo, și fostul mahalagiu bistrițan Istrate Stupar împreună cu soția sa și cu 4 copii. După ce stete 21 zile la carantina din Bârgău, fu dimis, iar sosind cu familia în oraș, după câteva zile fu deținut la ordinul comandantului interimar al garnizoanei, căpitanul grănicer *Pop*, pe motiv că ar fi vorbit într'o crâsmă despre »recrutări muscălești în Moldova«, și ademeniți de vorbele lui ar fi dezertat 22 soldați din garnizoană. Cu toatecă din interogatoriile și procesele verbale luate cu Stupar precum și cu martorii: Iohann Pflingstgräf, maestru de încvartirări și Iohann Todt tricesimator, nu s'a putut constata vr'o vină pozitivă, totuș, la ordinul colonelului Eichholtz, Stupar fu escortat la comanda generală din Sibiu. Din multele depoziții făcute cu acea ocazie în fața comisiei mixte constatătoare din locotenentul Ioan Szabó, plutonierul Iosif Eötvös și senatorii bistrițeni Iohann Franck și Daniel Dinges, merită să fie reținute următoarele pasage: Stupar a stat în Moldova în serviciul unui boieri din Horodniceni în ținutul Sucevei, ca vânător, împreună cu alți 10 argați. Înainte cu 3 ani boierul și-a însurat feciorul numit Dinu, iar principele Moldovei l-a numit pe acesta inspector peste un târg dela granița moscovită. Pe acest fiu al boierului însă l-au prins trupele muscane și l-au dus cu sine la Rusia ca răsbunare pentru că Voda moldovean la porunca Porții turcești prinsese și ucisese pe un spion moscovit. Atunci plecând boierul în urma fiului ca să-l mântuească, Stupar folosi prilejul spre a pleca împreună cu familia pe ascuns îndărăt la Ardeal. Veni până la Câmpulung împreună cu Grigore Flesca din Maieru, iar de aci până la carantină, cu doi Bârgăuani. În Moldova încă e greu traiul și se aude că Muscalii tratează foarte rău cu Litvanii și cu Evreii cari nu se lase să fie botezați.

În 8 Septembrie 1769 guberniul cerea specificarea Valahilor cari fugiseră în Moldova, dar au întors și în district li s'au dat case și pământuri.

În 14 Septembrie 1771 locotenent-colonelul Schlaun scria din Năsăud magistratului că bejenarii din mahalaua Bistriții și din Ghinda au fost prinși de Ruteni din Bucovina și au fost predați oficiului de carantină din Rodna. Cere să fie alimentați și transportați la oraș.

În 5 Mai 1773 colonelul *Enzenberg* scria din Năsăud magistratul bistrițan acestea: A aflat că în noaptea proximă câțiva locuitori din Mintiu, Tăuri, Blaşfalău și Caila au de gând să plece la Moldova, și de călăuze vor avea pe vestitul cap de hoți *Nica Păun* și încă șapte Moldoveni ascunși în pădurile Terpiului. Acestora li-s'a acordat de către fiecare familie fugară câte 5 fiorini și întreținere. Colonelul a făcut pași ca să împiedece intenția emigranților, dar și magistratul să ia măsuri, căci fugarii de sigur vor apuca drumul spre Aldorf, peste apă, și prin pădurea comunei Ghinda. În 12 Iunie Sașii Georg Hofgräf și Hanes Bidner din Budac și raportează orașului că au observat mișcări printre Valahi și i-au văzut în grupuri prin pădure.

Nevoind să înceteze nici acum bejenăritul, la poruncă mai înaltă magistratul compuse în 1776 un tablou al tuturor ordinelor primite dela guvern, privitor la bejenari, și îl publică organelor subordonate. În acele se stabileau în rezumat următoarele: Bejenarii prinși au să fie investigați, apoi atât ei cât și seducătorii lor au să fie spânzurați, afară dacă nu obvin motive atenuante, în care caz ei au să fie bătuți cu bețe și pedepsiți cu 5—10 ani muncă silnică. Iobagii fugari prinși fără pașapoarte să fie extrădați stăpânilor. Contribuții restante să se răfuiască din averea rămasă după familia fugarilor. Vecinii bejenarilor cari observă intenția acestora, și n'o tradează, să fie bătuți și amendați cu câte 12 fiorini. Sentințele să se trimită guvernului spre revizuire și aprobare. Ceice prind ori trădează pe bejenari vor fi remunerați cu galbini; iar primarii și slujbașii satelor din cari emigrează în ascuns oameni, au să plătească timp de cinci ani darea de cap a fiecărui fugar, pentru că nu l-au păzit bine. Vitele și obiectele aflate la bejenari trec în proprietatea fiscului.

Cu toate amenințările și pedepsele însă tot se mai aflau oameni cari treceau granițele. Așa în 7 Septembrie 1777 locotenentul Möringer, adiutantul regimentului năsăudean, notifică magistratului din Bistrița că Tănase Cirica, care a servit la Sasul Mihail Girsch din Aldorf, a încercat să fugă în Moldova, dar a fost prins la cordon și acum magistratul să-l ia în primire.

În 3 Octombrie 1778 colonelul Schlaun îi scria din Năsăud magistratului în chestia emigranților cari, dupăcum i-au raportat patrurile, în anul acesta ar fi în mare număr și mulți dintre ei trec prin districtul bistrițan. Deci să-i comunice magistratul cam în care ținut și pe cari munți se adună familiile fugarilor, și cari plaiuri ar fi în prima linie de ocupat și păzit. La acestea magistratul îi răspunde colonelului: Este adevărat că din district trec mulți bejenari în Bucovina și Moldova. Ei de regulă apucă drumul prin pădurea Ghinzii, printre satele Cușma și Uifalău, apoi trec prin pădurile Bârgăuanilor, Cușmanilor, Uifălenilor și Petrișenilor, tot pe muchiile dealurilor. De aci apoi peste Brazda trec pe cărări foarte înguste până pe plaiuri. Alții iarăși merg peste hotarul Uifălenilor, și la Șosa trec în pădurea Petrișenilor, de unde apucă pe muchie peste Piatra Petrișului (Stâna Pietrișului) și ajung așa la Brazda. Sunt apoi cari trec peste hotarul Dumitriții spre Gura Budacului, unde înainte cu patru ani a stat o pază de grăniceri, dar acum postul e părăsit; de aci ajung apoi la Brazda pe drumul cel strâmt. În sfârșit unii trec peste hotarul Dumitriții și peste muntele acestei comune, numit Duca, până la Brazda. Toți acești fugari se adună, la un termen înainte fixat, în pădurile cele mai dese, unde sunt *întâmpinați de un emisar, pe care Bârgăuanii îl cunosc bine și care îi trece peste plaiuri*. Părerea magistratului este că străjile militare stau prea a lănc în munți, deci prin pădurile dese emigranții ușor se pot furișa. Ar trebui ocupată mai bine muchea dintre Bârgău, Cușma, Uifalău și Petriș, căci aci bejenarii ar putea fi ușor controlați și prinși, încă înainte de a ajunge la păduri mai mari și plaiuri de munte. În fine pasul la Brazda fiind foarte îngust și emigranții fiind siliți să treacă pe acolo, ar trebui pusă o pază și la acel loc.

*

Cu timpul grănicerii someșeni, deprinși acum cu viața militară, nu mai aveau motiv să emigreze în număr mare ca mai înainte, deci se iveau tot mai puține cazuri de bejenie. Din satele districtului bistrițan însă mai plecau unii și alții la Moldova și se vede că spre sfârșitul secolului nici guvernul nu le pune așa mari piedeci. Dovadă publicația și tabloul magistratului Bistriții de data 10 Inie 1785, în care sunt înșirați cu numele următorii Români din suburbiile orașului, hotărâți să treacă și să se așeze în Moldova: Simion a Ipatii, Pinte Moroșan, Grigore Măgerușan, Onul Roman, George Bumbul, Zaharie Năsăudean, Mitru Simion, Teodor Roșu, Simion Moldovan, Chirilă Păcurar, Ursul Rebrișorean, Simion Pintican, Grigore Moroșan, Teodor Pentrinjel, Teodor Măierean, Ursul Pop, Teodor Plăcintă, Lazar Flore, Marcu Rogozan, Constantin Someșan, Vasile Rebrișorean, Marcu Cerenăș, Iacob Tălmaci, Samuilă Pinte, Costan Sigmirean, Vasile Bugnar, Maței Purde, Nicolae Horvat, Samson Istrate, Lupu Chindini, Petru Moroșan, Lupu Măierean, George Colibar, Vasile Soian, Ilie Moritan, Ioan Moldovan, și văduvele Gace 1 Bugli, Nastasia Morar și Docea lui Găurean. Privitor la aceștia magistratul ordonă, că creditorii lor și toți cari au de pretins ceva dela ei să se prezinte în timp de opt zile în fața magistratului, altfel vor rămânea de pagubă.

Românii din Vechiul Regat și dragostea lor pentru Ardeleni

Iuliu Moisil

Interesul național și dragostea ce au avut-o oamenii de seamă din Vechiul Regat pentru neamul românesc din Ardeal se dovedește prin desele călătorii ce le-au făcut la noi și prin amintirile lor scrise.

Mai ales evenimentele dela 1848 i-au atras la marea adunare națională dela 3/15 Mai acel an, la Blaj, la care au participat mulți bărbați marcați din Muntenia și Moldova, cari au rămas uimiți de ideile înaintate ce s'au expus atunci în adunare, s'au încredințat de spiritul democratic al intelectualilor noștri, de care erau și ei însuflețiți și au plecat satisfăcuți și cu încredere în viitorul neamului.

Dintre acești participanți amintim aci pe *Nicolae Bălcescu*, mare patriot și scriitor; poetul *George Sion*; *Costache Negri*; *Lascar Rosetti*; *Manolache Costache Iepureanu*; *I. Alexandri*, fratele poetului; *Alex. Cuza*; *Alecu Russo*; *Z. Moldovan*; *Petrachi Cazi-mir*; *Dumitru Brătianu*, din Pitești, fratele lui Ion C. Brătianu; *Nicolae Ionescu*, mai târziu profesor universitar la Iași și mare orator; ear mai târziu au vizitat Ardealul *Alexandru Odobescu*, *Nicolae Filipescu*, *Nicolae Iorga*, *Ionel I. C. Brătianu* ș. m. a.

Toți acești intelectuali, oameni distinși, mari patrioți au venit la noi, și au privit deaproape cum lucrau înaintașii noștri la ridicarea culturală și cum luptau pentru menținerea limbei, legii și națiunei.

Prin ținutul grăniceresc al Năsăudului au trecut mai mulți, aici însă vom însemna mai întâi pe *George Sion*, care iată ce scrie, în amintirile lui prin Ardeal, despre ținutul nostru;

»Cum trece cineva de Bistrița înainte și se afundă în Carpați, este lovit la fiecare pas de vederea locurilor celor mai pitorești și mai desfătătoare. Natura este atât de bogată, încât poate zice că a descălecat Dumnezeu pentru fericirea celor ce locuiesc aici. Clima pe aici face un contrast foarte adevărat cu aceea care domnește în Sudul Transilvaniei despre Brașov; ea se aseamănă prea mult cu clima munților Munteniei, cari se uită către Dunăre.

Satele în genere sunt locuite de grăniceri. E o plăcere ca să trecă cineva prin aceste sate. Organizațiunea lor, disciplina și viața locuitorilor, merită a le studia orice bărbat de stat.

Pământul este proprietatea grănicerilor: ei sunt uzufructieri perpetui; și pentru aceasta au sarcina de a purta armele cu toții, părinți și fii, din tinerețe până la bătrânețe.

Ei păzesc granițele; alt serviciu nu fac și din liniile granițelor nu ies decât la întâmplări de invaziuni și de pericoli mari pentru monarhie.

Oprindu-ne la un sat mare, al căruia nume cu părere de rău l-am uitat*), avui curiozitatea a vizita școala, care se vedea la oarecare distanță. Era tocmai în oarele de prelecțiune. Indată ce-mi spusei numele, profesorii mă înconjură cu ceremoniile cele mai măgulitoare: ca unii cari cetiseră câte ceva din scrierile mele în *Gazeta de Transilvania*, î-mi arătară o mare considerațiune. În școală erau peste treisute de școlari de toate vârstele. Studiile se făceau după metoda mutuală, în limba română și germană. Din aceste școli Austria recrutează pe căprari și mai pe toți funcționarii ce-i trimite în serviciul agențiilor consulare din principate.

Școlarii sunt toți externi; cu toate acestea, dela cel mai mic până la cel mai mare, toți sunt supuși disciplinei militare. La școală fiecare vine cu pușculița sa de lemn pe umăr. Profesorii mă făcură să văd manevrele lor. Intr'o clipă toți copiii se împărțiră în cete și în companii, așezându-se cei mai înalți în frunte și cei scurți în urmă; căci erau de toate vârstele și de toate taliile.

Ei aveau dintre ei ofițeri de toate gradele și făcură cu o

*) Satul acesta pare să fie Prundul Bărgăului, cu a lui mare școală trivială.

preciziune admirabilă o mulțime de evoluțiuni militare. A fost o adevărată plăcere pentru mine ca să văz aceste lucruri și cugetam mereu la organizarea unor astfel de instituțiuni și pe la noi.

(Din Gh. Sion: Proză: Suvenire contimporane. Edit. Minerva București, 1915, pag. 267.)

Marele scriitor *Alexandru Odobescu*, profesor universitar, București și membru al Academiei Române are minunate articole în ale sale »*Opere complete*«. Astfel descrie: *Adunarea generală a Asociațiunii transilvane ținută la Brașov în 1862*; *Scrisorile sale către G. Bariț în 1862*; *Despre Moși* (conferință la Ateneul român din București) în 1878; *Despre Timotei Cipariu în 1887*, articole ce cuprind marele interes ce ne-a purtat acest strălucit scriitor pentru toate mișcările culturale și politice ale Ardelenilor.

În anul 1894 Al. Odobescu petrece toată vara la băile dela Sângeorzul Năsăudului. Pedagogul *V. Gr. Borgovan* descriindu-i ținutul Năsăudului și importanța lui pentru cultura românească, Odobescu i-și exprimă dorința să petreacă vacanța aici. În această localitate Odobescu s'a simțit foarte bine și s'a încredințat de vitalitatea neamului românesc al grănicerilor năsăudeni, văzând — după cum se exprimă el — că »*aici cu toții și bărbații și femeile sunt stăpâniți de o dorință puternică de a scutura jugul unguresc și de a face o singură țară cu noi ceialalți, aspirație care aici n'are de loc înfățișarea vagă a unui simplu vis!*«

Odobescu trimite de aici la ai săi acasă scrisori, în cari descrie cum petrece, cu cine convine, ce face...

Cuprinsul lor este interesant și reprezintă adevărate documente ale vremii de atunci. Odobescu a scris scrisorile în limba franceză. Va fi avut vr'un motiv pentru aceasta, pe care noi nu-l cunoaștem. Am crezut că este bine să le traduc în românește și să le public în »*Arhiva Someșană*«, în această *arhivă*, în care trebuie să se adune și păstreze orice s'a publicat și scris undeva relativ la ținutul nostru, tot ce merită să se știe despre noi, despre viața grănicerilor din trecut, despre istoria lor dar și ce privește prezentul precum este folklorul, arta populară, etnografia și geografia, tot ce privește natura, fie fauna, flora sau geologia ținutului etc. fie chiar și despre »*analizele apelor minerale*« — care toate și aceste din urmă pot fi în viitor mari izvoare de câștig și de bunăstare a locuitorilor.

Ar trebui să se înțeleagă cel puțin azi, când suntem o țară mare și cu excepționale bogății naturale, și mai ales de intelectualii profesori, de ce mare importanță trebuie să fie puținele noastre reviste periodice de sub direcția puținilor oameni cu tragere de inimă pentru interesele multiple ale neamului nostru, pentru acești distinși patrioți, pentru cari noi avem cele mai sincere sentimente de respect, admirație și recunoștință, cari și-au luat greaua sarcină a-le publica cu mari sacrificii de timp, sănătate și bani.

Până acuma ne-au studiat țara din toate punctele de vedere *Sasi* și *Ungurii* și aceștia în periodicile lor au depus studiile lor,— acuma a venit și timpul nostru și este foarte regretabil să citim cuvinte de zeflema, ca în cartea: »Icoana unei școli dintr'un colț de țară românesc« din *Anuarul școlii normale din Năsăud*, 1929, pag. 474, unde pare a se satiriza că se publică în Arhiva Som. despre »Analizele apelor minerale«.

*

Iată scrisorile lui Odobescu:

Fragment din călătoria în Ardeal*)

Sângiorgiul român

Mercuri 27 Iulie (8 August) 1894.

Ieri am petrecut o zi minunată. Dimineața nu mă simțeam prea bine și de aceea am stat pe gânduri oare să urmez invitației unei moșului Porcius¹⁾.

Totuși, fiindcă î-mi trimisese trăsura sa și timpul era foarte frumos, ba era chiar mai cald ca de obicei (și nu este rece pe aici), m'am hotărât să plec. În cinci sferturi de ceas, pe o șosea frumoasă, tot timpul dealungul Someșului, printre munți plini de verdeață, am ajuns la casa încăpătoare a bătrânului savant, un moșneag de 80 ani, încă verde,¹ voios, plăcut și totdeauna natural. Cele două fiice ale sale, despre cari îți vorbisem, sunt

*) În rândurile următoare reproduc cele patru scrisori ale lui Odobescu, publicate în limba franceză în revista: „*Convorbiri literare*“, An. XLIX (1915), nrile 11/12, pag. 1150—58, și traduse de mine.

¹⁾ Cunoscutul botanist Florian Porcius care locuia în Rodna.

strajnice patriote române, cu lacrimi de indignare în ochi, când vorbesc de umilirile ce Românii sufer din partea Ungurilor. În afară de aceste două dame mai bătrâne mai este aci și o nepoată, o tineră fată, bună pianistă, care a făcut studiile la București și la Cernăuți și care este înaltă și roșă ca Sarah Bernard.

Ce familie minunată! Ce viață simplă de țară și nicidecât comună. O masă excelentă și foarte imbelșugată; totul fiind pregătit de mâinele acestor doamne, cari înșile servesc la masă luând totodată parte la prânz ca și la conversațiune. Era foarte plăcut chiar în felul cum moșul glumia cu fiicele și cu nepoata sa. Mai era aici și un fiu al moșului Porcius, un bărbat de 45 ani, un zdravăn om, care fusese funcționar administrativ mai înainte de ce guvernul unguresc gonise pe toți Românii din serviciile statului.

Cu toată indispoziția ce avui, am mâncat mult și am beut mult; și după mâncări așa de bune și sănătos gătite m'am simțit pe deplin vindecat și fermecat de un așa trai. Le-am povestit că și eu am ai mei când petrec la țară și că mă regăsesc aci ca la ai mei, unde fiica mea, o bună gospodăreasă, ne face de asemenea escelente bucate și o muzică plăcută.

2/14 August 1894.

După câteva zile în care a plouat mai mult sau mai puțin, vremea s'a recorit și la miezul zilei termometrul nu se ridică peste 15 până la 16 grade de căldură. Temperatura aceasta nu este neplăcută, dar te face să te gândești la plecare. Totuși eu aş vrea să mai rămân ca să văd în orașul Bistrița, la depărtare de 3 ore de aici, marele bâlcu de Sfânta Maria; bâlcuul acesta — se spune — că este cel mai frumos și mai interesant din bâlcuurile Ardealului, la care se pot vedea Românii din împrejurimi în toată frumuseța lor.

Intențiunea mea este să-l aștept și apoi să plec la Bistrița, unde este capătul căii ferate pentru a mă înapoia în țară. Mai este în adevăr încă un alt drum foarte frumos în direcție contrară, adică de a merge de aici prin Rodna dealungul munților, pe o șosea foarte frumoasă până la Câmpulungul bucovinean. Drumul acesta durează 12 până la 14 ore cu trăsura. La Câmpulung găsim calea ferată care ne transportă prin Moldova la București, dar se vorbește foarte mult de holera, care bântuie în Bucovina și este probabil că se va așeza o carantină la granița noastră.

Mă gândesc să plec poimăine cu Borgovan la Năsăud, un mic orașel românesc, unde este un liceu și alte școli, toate românești. ~~Fu am făcut aici cunoștință cu profesori din acest orașel și cu vicariul acestui ținut, cari sunt toți — acesta mai ales — oameni foarte amabili. M'au rugat foarte mult să merg la ei și să le văd școalele lor, lucru ce socotesc să-l fac poimăini, Joi.~~

Vineri 6/18 August 1894

Ziua de ieri am întrebuințat-o vizitând liceul românesc din Năsăud, care este o clădire foarte frumoasă și foarte mare și nouă de tot, prea frumoasă chiar pentru un târguleț care nu e mai mare ca Argeșul nostru. Am stat de vorbă cu directorul și cu toți profesorii, cari m'au primit cu toate onorurile. Am dăruit bibliotecii liceului cele trei volume din operele mele, cu atât mai mult, că în anuarul imprimat al liceului am observat printre subiectele lecturii și ale studiilor din clasele superioare și bucăți scrise de mine. În plus le-am cerut să-mi trimită negreșit unul din cei mai buni bacalaureați al acestui liceu, pe care-l voi primi ca intern în școala mea¹⁾.

Vizitele mele în Năsăud le-am terminat cu una făcută vicarului, un plăcut tânăr preot însurat, foarte distins prin spiritul și manierele sale și un escelent patriot. Dânsul mi-a oferit și trăsura pentru a mă înapoia pe la 2½ ore la Sângeorgiu.

Înainte de a părăsi Sângeorgiul și de nu va mai ploua, voi vizita un munte foarte înalt, la depărtare de vr'o cinci ore de aici, numit Rotunda, pe care urcă o escelență șosea. De aici se desfășură o vedere asupra întregii Bucovine precum și asupra Văii Someșului. Sunt pe el și *Stâne de oi* cari sunt curios să le văd. Această excursiune va avea loc, cred, Lunia sau Marția viitoare.

¹⁾ La această cerere s'au recomandat de direcțiunea liceului din Năsăud — cei mai buni — doi bacalaureați, cari terminaseră în aceea vară liceul și anume: *Vasile Șuteu*, actualminte Directorul Liceului »Cantemir-Vodă« din București și *Constantin Moșil*, actualminte profesor la liceul »Spiru Haret« din București și Director general al Arhivelor Statului, cari au urmat cursurile universitare și ale »Școalei-normale superioare«, de sub direcția lui Odobescu (școală ce azi nu mai există).

Luni 8/20 August 1894.

Ieri a fost Duminecă și cu toate că de dimineață a plouat și nu mai speram să-mi realizez proiectele ce le făcusem pentru restul zilei, m'am mulțumit și cu atâta.

Cred că ți-am scris, că am vorbit cu un fotograf român din Bistriță, dela care am cumpărat portretele condamnaților¹⁾, ca să vină aici cu aparatul său într'o zi de sărbătoare, pentru a fotografia țaranii grupați așa de frumos pe stâncile de la izvor. Operațiunea aceasta a fost hotărâtă pentru ieri, Duminecă, deasemenea am rugat pe preotul satului și pe diferite persoane cu vază din comună (care numără mai bine de 3000 locuitori, toți Români, afară de câțiva jidani cu *perciuni* scârboși și grețoși) să poftască satul cu grămada, să purceadă în după amiaza de ieri la *borcut*, cum se zice la izvoarele de aici. Pentru a face petrecerea mai frumoasă m'am gândit să le aduc 2 lăutari din sat ca să joace tineretul, după cum îl văzui jucând odată în sat și chiar să le împart la toată țărănimea aceasta holercă sau vinars, cum se zic pe aici. Pentru aceasta am lăsat să cumpere 3 decalitri, ce m'a costat vr'o 24 lei. Timpul s'a înseninat după ameazi și voinicii noștri săteni, bătrâni și tineri, femei, fete, bărbați, flăcăi și copii sosiau pâlcuri unii după alții. Dar cine nu mai sosia fu fotograful care, după cum mi s'a spus, plecase la Rodna. Probabil că s'a întârziat acolo la un chef, pentrucă mi s'a spus că-i plăcea să tragă la măsea.

În adevăr nici n'a venit de loc. De altfel obținui dela direcția băilor, — care este încredințată învățătorilor dela Școala comunei, țărani și ei, — permisiunea, ca invitații mei să danseze pe pajiștele aleelor, cari sunt dinaintea dealului cu izvoarele.

În clipa însă când era să înceapă jocul, iată că veni cineva să mă anunțe, că a sosit ajutorul subprefectului din Rodna și că oprește prin autoritatea lui, orice joc.

Imediat am plecat să vorbesc-teu însumi cu acest individ pe care-l cunoșteam, cu care vorbisem odată când veni să facă inspecție la băi. El este un tânăr sas din Bistriță, bălan și prost, cu ochi mari albi, eșifi din cap, înholbați și acoperiți cu ochelari; el se chiamă *Geist* (ceceace în limba germană însemnează spirit, care

¹⁾ Din procesul Memorandului.

însă îi lipsește cu desăvârșire). Imbecilul acesta mi-a răspuns, că el nu poate permite dansul sătenilor, fiindcă așa ceva ar putea produce tulburări. Toată lumea încremeni la aceste cuvinte și un sentiment de mânie și de revoltă cuprinse aceasta populațiune, care venise aici să petreacă. Tinerii flăcăi aveau de gând să înceapă jocul și de a-l continua până îi vor împrăștia cu jandarmii.

Din fericire o ploaie repede a silit toate lumea să se retragă sub șoproane și eu mă gândiam cum aș putea să împart cel puțin rachiul la populație. Pe când plouă și eu steteam cu câțiva români intelectuali localnici și alții și chiar cu câțiva unguri cari se găseau aci, între alți un conté Lazar, inginer mai mult sau mai puțin gentil (vorbia destul de bine franțuzește), nobil, însă cam bătrân aceștia i-au făcut niște dojene violente micului sas și au încercat să-l convingă că ar fi o necuviință și în acelaș timp prost și păgubitor pentru guvernul unguresc de a pune piedeci unei serbări etnografice inocente, pe care un personaj străin de așa vază ca »Excelența mea« voia să o vadă într'o localitate așa de umilă, »onorată cu prezența Excelenței mele«.

Astfel m'au încunoștiințat că s'a dat voie să danseze și căs'a și organizat totul, mulțumită liniștei perfecte care s'a răspândit.

Dansul a durat până pe inserate. Tineretul, flăcăii și fetele, în portul lor original, — de care Ioana va avea o probă, — au jucat dansul lor local *Someșana*, apoi *Moldovineasca* (hora noastră) apoi *Bătuta* și alte jocuri. În acest timp doi tineri *însurași*, cu o sticlă și un mic păhar în mână împărțiau jucătorilor ca și priutorilor holercă. Și de câteori vinea rândul cu păharele pline, flăcăii și oamenii mai în vârstă veniau și i-mi închinau și imi îmbiau păharul pentru a ciocni cu dinșii. În vreme ce eu beam, ei repetau cu toții în cor de trei ori cuvintele: »Să trăiască! și numele meu!« Toată lumea din sat ca și târgoveții luară parte la această petrecere ca și la păharele pline. 1

Și câțiva unguri erau de față, formând o grupă deosebită, la care nu m'am stăpânit să merg din politețe.

Atunci am făcut cunoștința contelui mai sus amintit, primul individ, cu care am putut vorbi franțuzește de când sunt aci, deși el vorbia bine limba germană și totașa de bine și românește.

Când în amurgul serei am plecat acasă strigătele de »Să trăiască« s'au repetat de multeori și îndată după aceea sătenii au trimis la mine o delegație dintre dâșii ca să-mi mulțumească pentru frumoasa petrecere ce le-am procurat-o. Am profitat de această ocazie rugând pe tinerii flăcăi, cari făceau parte din delegație, să-mi scrie unele din *strigăturile*, cari obicinuesc a le spune în dansurile lor.

La fiecare măsură a jocului când unul, când altul din dansatori repetă cu voce înaltă, însă monotună, un vers, mai mult sau mai puțin improvizat, începând și sfârșind întotdeauna prin evocațiunea *hâp!* (hop!)

Iată aci câteva exemple :

Lelucă cu ochii mici, hâp!
 Ce mă faci de vin p'aici?
 — Ba eu, bade, nu te fac,
 Că vii singur, dacă'ți plac.
 — Copilă cu doi părinți,
 Nu silj să te măriți,
 Căci de te măriți vr'odată,
 Până lumea nu ești fată.
 Bate, Doamne, dragostea,
 Văd că mi-a pierdūt mintea,
 După dorul fetelor...
 Și dup'al nevestelor...

Un altul:

La Ineu e vremea rea!
 La Borcut e lumea mea!
 La Ineu ninge și ploaună!
 La Borcut e vremea nouă!

Un altul:

Supărat-îs supărat, hâp!
 Că eu când m'am însurat
 Au fost noapte ș'au plouat
 N'am cunoșcut ce-am luat.
 Lăcomind la oarece,
 Am luat, zău, nu știu ce.

Lăcomit'am la argint
 Și mi-am adus pe cap urit.
 Lăcomit'am la doi boi
 Ș'am adus hâda la noi.
 Lăcomit'am la ogoare
 Ș'am adus spaimă la cioare.
 Ogorul l-am semănat,
 L-am prășit și l-am greblat.
 Holda mi-o bătut-o ghiața,
 Hâda î-mi mânâncă viața.
 Boii i-am mănânat la munte
 Ș'au venit cu coarne rupte,
 Și argintu șeade'n ladă
 Și hâda șeade pe vatră
 Ca și-o claie negreblată.
 — Fugi măi hâdă, de pe vatră!
 — Ba eu nu, că's cununată,
 Și de capul tău legată
 Căci popa m'a cununat
 Și muiere ți'i m'o dat.
 — Florică verde, mintă
 Descunună-ne părinte.
 — Nu vă pot descununa,
 Cununia a fost la mine,
 Ochii-au fost în cap la tine,
 Să fi luat seama bine.

Un altul:

Până punga ține bine
 Mândrele stau lângă mine!
 De când punga mi-a lipsit
 Mândrele m'au părăsit,
 M'au lăsat să fiu lăsat
 Intre cioburi încăsat.
 De-oi muri, mor bucuros,
 C'am iubit ce e frumos,
 Copilițe tinerele
 Și neveste frumoșele.

Numa-un dor dac'oi muri
 Încă m'o mai urmări.
 Aș dori, dacă se poate,
 Ca să fie bine toate,
 Și precum scriptura spune
 Să le văd pe ceia lume,
 Să le am pe lângă mine,
 Ș'atunci să-mi aduc de bine!

Nădăjduesc că cu aceste veți avea îndeajuns ce privește partea literară a serbătoarei de ieri.

Obiceiul de a însoți dansurile cu astfel de strigături este așa de original, că cred că așa ceva nu vă va plictisi prea mult. La înapoierea mea vă voi descrie aceste dansuri precum și caracterul (feliul) acestui popor, în care se poate vedea de pe acuma un măreț viitor pentru țara noastră, căci aici cu toții, și bărbații și femeile, sunt stăpâniți de o dorință puternică de a scutura jugul unguresc și de a face o singură țară cu noi ceialalți.

Amin! Aș dori să trăiesc atâta numai să văd împlinirea acestei frumoase năzuințe a tuturor, aspirație, care aici n'are de loc înfățișarea vagă a unui simplu vis!

*

Iată câteva pilde de dragostea și interesul ce Românii marcanți din vechiul Regat au avut pentru Ardeleni și pentru ținutul Năsăudului.

Obârșia satului Leșu

Anton Coșbuc

Leșu (jud. Năsăud) este un sat cu aproape două mii de locuitori; așezat pe valea cu acelaș nume, un afluent de stânga al văii Ilva.

La miazăzi Leșul se mărginește cu hotarul satelor Prundul și Tiha Bârgăului, la apus Ilvamică, iar la miazănoapte este mejdă cu celelalte sate din Valea Ilvei: Poiăna, Măgura și Ilvamar. Înălțimi împădurite, dealuri și munți despart Leșu de satele vecine, închizându-l ca într'o »căldare« cum plastic compară Leșenii locul unde zace satul propriu zis.

În ce privește numirea satului, localnicii cași vecinii întrebuințează în grai numai forma L'eșu¹⁾ Grafia Leșu (cu ıest) se găsește și în însemnările din cele mai vechi cărți bisericești cumpărate pe seama bisericii din Leșu, la sfârșitul veacului al XVII și în sec. XVIII. Odată cu popa *Danila Malai* (1805—1840) apare în actele parohiei grafia Leaș, Leașu și Leașul. Popa Anton Malai scria Lesch și Leschu.

În anul 1854 întâlnim și forma Lieșu, mult apropiată de felul cum pronunță localnicii²⁾.

În actele parohiei de pe vremea preotului *Ioan Chita* (1864—1871) întâlnim Lesiu (cet. Leșu) iar la preoții următori Leș și Leșu. Numirea oficială ungurească sau germană a fost în toate timpurile

¹⁾ Transcrierea fonetică după indicațiile muzeului limbii române din Cluj. V. Chestionarele (I—V) pentru Atlasul lingvistic.

²⁾ V. Buletinul guvernului provincial pentru marele principat Transilvania, cursul 1854— II, manunchiulu IV.

Leș, scrise cu ortografiile respective¹⁾. După Unire oficialitatea și-a însușit numirea dată de localnici.

Privitor la originea acestui nume, dl *Dr. Nicolae Drăganu*, prof. univ., ne-a înfățișat și analizat din punct de vedere fonetic și istoric toate etimologiile propuse, oprindu-se asupra următoarelor trei radicale din care ar fi posibilă derivarea numelui Leșu: *sl lesz* = pădure; *leah* = polon, pl. Leși, din care s'ar fi putut reconstrui un singular Leș, și ung. *les* = loc de pândă, pus în legătură cu fortificațiile dela Rodna²⁾.

E interesant de constatat că în sprijinul ultimelor două etimologii cu totul deosebite, se găsesc trei însemnări — schițe istorice — privitoare la întemeierea satului:

Cea mai veche dintre aceste schițe istorice a fost scrisă de un necunoscut pe vremea preotului Anton Malai, adică între anii 1840—1857. Privitor la obârșia satului această însemnare spune următoarele: Satul Leșu s'a întemeiat la anul 1620 de către Leși. Atunci au venit cinci familii din țara leșească, cari au rămas cu acelaș nume până în ziua de azi: Moș, Hurdiș, Todica, Varvari și Costanfin. Mai târziu au mai venit trei familii; Solcan venită din Solca, Gălăneștii din Jâcova și Todicanii din Todașca³⁾.

O altă însemnare mult mai recentă, scrisă de dl *Samson Leonte*, înv. pens. în Leșu, spune cam acelaș lucru. Comuna Leș (magh. Lees), astăzi comună mare, poartă acest nume după tradiția următoare: Se zice că s'au așezat mai întâi 7 Ruși, veniți din Galiția (țara Leșească) cu capre și aflând luncă frumoasă cu codrii seculari, neatinși de secure, ba nici de picior omenesc, apoi făcând oarece poiană prin tăerea pădurii spre nutrirea caprelor, s'a format comuna Leș după numele Leșilor cari mai târziu au dispărut, formându-se comuna prin emigrare mai mult de prin sate bucovinene precum și ardelen, aflând bune mijloace de trai în creșterea vitelor, căci trăiau numai cu lăptării și carne, vânat de tot soiul, ba și *bouri* (zimbri⁴⁾), pești în'abundență (între alții păstrăvi și lipeni

¹⁾ Vezi N. Drăganu, Toponimie și istorie. Cluj, Ardealul 1928, pag. 61—62.

²⁾ Ibid. pp. 63—67.

³⁾ V. Șt. Buzila: O predică a vicarului Marian în ziarul »Unirea« Blaj, No. 64—1913, reproducă în »Arhiva Someșană« No. 9 p. 100.

⁴⁾ În nomenclatura topică locală există »Lunca Zâmbrolui« unde Anton Bâgiu din Leșu ar fi pușcat un zimbru pela 1840. (Com. Ion Zăgorean).

mai mulți¹⁾. Origina leșească a satului e susținută și astăzi de unii bătrâni din Leșu. Tot în legătură cu această tradiție trebuie pusă și afirmația că un membru al familiei Gălan din Leșu, trecut în Ilvamare la începutul veacului al VIII-ea, era de viță leah²⁾.

În hotarul satului Ilvamare, avem numirea topică »*Piatra Leșului*« loc numit și »*Intre Pietrii*« care și-ar fi luat numele tot dela niște Leși ce vânau șoimi în locul acesta pe timpul când Leșii erau tributari la Turci, cărora aveau în tot anul să le deie un anumit număr de capete de șoimi³⁾. Am avea deci și în Ilvamare un caz indentic cu al nostru, cu deosebirea că acolo numirea n'a trecut asupra așezării ci numai asupra unei vălcele, numită »*Valea Leșului*«.

Cele spuse până aici ar putea servi ca dovezi destul de puternice în sprijinul etimologiei: Leșu născut prin reconstruire din pl. Leși (Poloni) a lui Leah⁴⁾.

Dacă însă analizăm aceste însemnări, în lumina unor constatări mai noi, găsim date fictive și contraziceri, care răstoarnă aproape în întregime valoarea documentară a acelor.

Insemnarea publicată de dl *Ștefan Buzila*, cea dintâi în ordine cronologică, a fost scrisă pe vremea preotului Anton Malai, care pare să fi dat cronicarului unele informații. Deduc acest lucru din faptul că într'o »Descriere peste parohia Lesch«⁵⁾ din 3 Oct. 1853 scrisă de mâna aceluia preot, în rubrica: »De când e parohia, veche sau nouă?« e trecut numărul 292 care prin corectarea cifrei 9 în 3 a fost schimbat în 232. Indreptarea din această rubrică e o dovadă că preotul A. Malai a stabilit vechimea satului nu întemeiat pe vr'o însemnare mai veche, ci în baza unor deducții personale, cari i-au îngăduit să ezite între aceste două date, oprindu-se totuși

¹⁾ Această însemnare a fost făcută la cererea lui Dr. Nistor Șimon secr. fondurilor grănicerești din Năsăud, care avea de gând să întocmească un dicționar istorico-geografic al districtului năsăudean. După moartea lui, întreg materialul documentar adunat a ajuns în proprietatea Dlui Iulian Marțian, de unde am primit această însemnare.

²⁾ V. Slavoacă: Istoria parohiei Ilvamare (după cronicăa lui Pavel Gălan) Bistrița 1906, p. 19.

³⁾ V. Slavoacă o. c. p. 8.

⁴⁾ V. N. Drăgan o. c. p. 63.

⁵⁾ V. Protocolul poruncilor vicărășești al Parohiei Lesch anii 1840—1857.

asupra celei din urmă, care i-se părea mai bună și stabilind astfel în mod arbitrar înființarea satului înainte cu 232 ani, adică la 1621. De aici s'a informat cronicarul nostru care pune întemeierea satului la anul 1620, cum și preotul Ioan Chita, care în raportul său din 1869 fixează acest eveniment la anul 1624¹⁾. Diferența dintre acești ani s'ar putea explica printr'o greșală de calcul sau de transcriere sau poate chiar prin tendința de originalitate care se resimte la toate cronicile sâtești. Oricare ar fi însă explicarea acestor nepotriviri cronologice, întemeierea Leșului trebuie pusă mult înainte de anul 1620 deoarece satul este amintit pentru prima dată la anul 1603²⁾.

În ce privește originea și mai ales vechimea familiilor Moț, Hurdiș, Todica, Varvari și Constantin, cărora li-se atribue întemeierea satului, găsim prețioase informații în conscripțiile nominale, făcute de Sașii bistrițeni în secolul al XVIII-lea³⁾.

Cea mai veche dintre familiile amintite, este fam. Moț, reprezentată în conscripția din a. 1711 prin Luca Moțului. Știri mai vechi relativ la această familie nu avem, deci nu poate fi controlată afirmația cronicarului și nici informațiile primite pe calea tradiției, care susține că familia Moț ar fi din descălecatu satului.

Cu atât mai grele sunt cercetările privitor la obârșia presupusă leșască a fam. Moț. Numele, singurul indiciu în cazul nostru, constituie un criteriu de orientare foarte relativ. S'ar putea totuși considera indentic acest nume cu acela de Moț, plural moți, ce se dă unor Români din munții apuseni. În cazul acesta Moț, ca nume de familie, s'a născut într'un mediu românesc și n'a fost adus din țara leșască, cum crede cronicarul nostru.

Celelalte patru familii sunt amintite în Leșu mult mai târziu: Hurdiș în conscripția din a. 1750 iar Todica, Varvari și Constantin abia după militarizarea satului (1763⁴⁾.

1) V. Șt. Buzilă: Monografia comunei Poiana, Bistrița 1910 pag. 1 n. 3.

2) V. V. Șotropa: Districtul Năsăudului, »Arhiva Som.« No. 1, pag. 2.

3) Conscripția satelor din Valea Rodnei din a. 1711 (între documentele dlui V. Șotropa prof. Năsăud) și conscripția privitoare la aceleași sate din a. 1750 (în arhiva fondurilor grănicerești din Năsăud).

4) »Insemnarea militarilor în potriva mai multor pismași ești și acolo rămași sau întorși sau cu plezură sau cu moneto«. În »Protocolul poruncilor vicărășești a parohiei Lesch«.

Hurdiș sau Hurghiș este un vechiu nume românesc, atestat de documente încă la începutul secolului al XVIII-lea¹⁾. Celelalte trei nume de familii s'au născut în sat. Todica (dim. Todea sau Toader < Toderică < Todică) a fost la origine un nume de botez. În conscripția din a. 1750 întâlnim un oarecare Todică a Popi. Urmașii lui au fost înscriși odată cu militarizarea, sub numele de (a) Todiki, mai târziu Todica. Din această familie a făcut parte și sublocotenentul Dumitru Todiki, absolvent al școlii militare din Năsăud²⁾.

Varvarii s'a format din a Vârvarii (cf. Porfiri (a Porfirii), Seni (a Senii), Doci Gaci, Marti etc.), iar familia Costantin și-a primit numele dela un înaintaș cu acest nume de botez.

Aceeaș însemnare ne păstrează știri privitoare la trei familii stabilite în Leșu »mai târziu« adică după descălecarea satului: Solcan venit din Solca, Gălăneștii din Jăcova și Todicanii din Todașca.

Todicani este un nume apelativ, întrebuințat și astăzi pentru membrii familiei Todica. Nu poate fi vorba, prin urmare, de o familie Todicani deosebită de cea dintâi și originară din Todașca(!).

Familia Solcan este amintită în Leșu abia după înființarea graniței³⁾. În conscripția din 1750 sunt pomenite familii cu acest nume în satele vecine: Rodna și Maieru. De aici, cred, este originară familia Solcan din Leșu.

Gălan (Gălănești) este una dintre familiile celea mai vechi și mai de seamă din sat. Pe la sfârșitul secolului al XVII, Grigore Gălan din Leșu cumpără o carte liturgică pe seama bisericii de acolo, iar în 1714 un apostol⁴⁾. Aici era de față și »birău Bistriții Klain Ianăș domn de vidic«. Grigore Gălan este amintit și în conscripția din 1711.

1) V. T. V. Stefanelli: Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc. Buc. 1915 (v. Indice de nume).

2) V. V. Șotropa și Dr. N. Drăgan: Istoria școlilor năsăudene, Năsăud 1913 p. 65.

3) Însemnarea militarilor etc. Nică și Grigore Solcan iau parte la campania în contra Turcilor 1788—1791.

4) Aceste cărți, manuscrise slavo-române, se găsesc în biblioteca dlui Iulian Marțian, Năsăud.

Acestea sunt cele mai vechi mărturii scrise pe care le avem despre fam. Gălan.

Dar după tradiție Gălăneștii sunt una dintre familiile din descălecatul satului. În privința aceasta sunt de acord toate tradițiile și variantele lor¹⁾.

Probabil că împrejurarea aceasta l-a făcut pe cronicarul Pavel Gălan din Ilvamare să scrie că Gălăneștii sunt de viță leșască, deoarece după tradițiile locale strămoșii Gălăneștilor au fost neam de rus (George Gălan 80 ani), iar după însemnarea dlui Șt. Buzila, sunt originari din Jăcova.

Această ultimă afirmație pare să aibă un substrat de adevăr, căci orașelul Vicov (jud. Rădăuți), localitate indentică cu Jăcova²⁾ are un cătun numit *Gălănești*, care cu siguranță și-a primit numele dela o familie Gălan ce avea moșie acolo. Rămâne însă de văzut dacă familia Gălan din Leșu e originară din Vatra Vicovului sau poate cătunul Gălănești și-a luat numele dela vre-un membru al acestei familii, emigrat din Ardeal.

Mult mai probabilă este supoziția din urmă, deoarece emigrările din Ardeal și mai ales din regiunea Văii Someșului de sus au început din celea mai vechi timpuri și au continuat cu intensitate până la începutul secolului al XIX³⁾. Afară de aceasta cătunul Gălănești este amintit abea după anexarea Bucovinei de către Austrieci⁴⁾, în vreme ce fam. Gălan este atestată în Ardeal la sfârșitul secolului al XVII și fără îndoială era mult mai veche în Valea Leșului. Dovadă sunt tradițiile amintite, care atribue Gălăneștilor întemeierea satului și situația lor materială la începutul

¹⁾ »Mai întâi și întâi, s'o așezat aici, în sat, doi frați feciori de grof: Savu și Gălan. Aieștea o adus cu dânșii turme mari de oi și bănet mult. Așa s'o iscat Leșu« (Grigore Bigiu), »Noi Gălăneștii sântem aici din descălecatul satului« (George Gălan 80 ani). »Gălan, Solcan, Vârvarii și Fodorca is familiile celea mai vechi din sat (Constantin Pop 90 ani).« »Din început au fost în Leșu: Arteștii, Gălăneștii, și Săvenii (Nic. Istrate)« etc.

²⁾ I. Bogdan, Doc. lui Ștefan cel mare p. 333 I doc. CLXXXIV¹ 1488. »Vama cea mică a Sucevei care se află la Jicove«. La 1490 și 1503 Jicovul de sus și de jos etc.

³⁾ V. I. Nistor, Emigrările de peste munți, extras din An. Ac. Rom. S. II Tom. XXXVII Buc. 1915 pp. 7—21 și Iulian Marțian, Bejenari din Ardeal, extras din An. Inst. Ist. Naț. Anul IV Cluj.

⁴⁾ Dicționarul geografic al Bucovinei.

sec. XVIII. În conscripția din 1711 Grigore Gălan este trecut la o avere mișcătoare ce depășea pe a tuturor celorlalți 35 gospodari din sat. Această avere n'a putut fi agonisită decât într'un timp îndelungat, deoarece condițiile economice și politice ale Românilor Someșeni din vremea aceea excludeau posibilitățile unei bogății într'un timp mai scurt.

Familia Gălan este deci cea mai veche din familiile amintite (Moș, Hurdiș, Todica, Vârvari, Constantin și Solcan) și foarte probabil că stabilirea ei în Valea Leșului s'a petrecut în perioada de închegare a satului.

Mai târziu Gălăneștii au trecut în satele vecine: Ilvamare și Maieru¹⁾. Unii dintre ei prinși de curentul emigrărilor au trecut munții în Bucovina unde există și acum familii cu numele Gălan, ajungând până în regiunea Vicovelor. Aici apare la sfârșitul sec. XVIII cătunul Gălănești.

Din celea arătate mai sus reiese că însemnarea scrisă pe vremea Popii Anton Malai — cel puțin partea care privește originea satului — nu corespunde realității. Cronicarul n'a avut la îndemână nici un document și n'a consultat nici tradițiile. Atribue întemeierea satului unor familii stabilite în Leșu după 1711 și tace asupra familiilor Persecă, Horga, Siminic etc., amintite în conscripția din anul acesta și care trebuie să fie de aceeași vechime cu fam. Gălan. Stabilirea Gălăneștilor o crede posterioară înființării satului deși, după tradiție, aceștia ar fi din descălecat iar pe Constantinești îi aduce din Țara Leșească, cu toate că tradiția lor familiară, cunoscută de toți locuitorii, susține că: »strămoșu nost a fost de neam tătăresc rămas aici de când o vinit Tătarii mai pe urmă (Ion Constantin)«. Cronicarul nu cunoștea bine unele împrejurări locale cunoscute de toți sătenii; pe Todicani — membrii fam. Todica — îi consideră familie aparte și-i descalecă dintr'o localitate imaginară: Todașca.

Aceste constatări sunt suficiente pentru a dovedi că informațiile cronicarului nostru sunt simple plăsmuiri.

¹⁾ În conscripția nominală din 1711 privitor la satele din Valea Rodnei familia Gălan este amintită numai în Leșu. În 1733 este amintit în Năsăud Popa Arsenie Gălan care avea proprietăți în Leșu cu drept ereditar (jure hereditario în conscrip. 1750). În Maieru și Ilvamare sunt amintiți Gălăneștii numai după 1750.

Cu toate acestea un adversar ar putea să afirme că greșelile de amănunt nu alterează cu nimic ideea fundamentală din însemnarea publicată de dl Șt. Buzila: originea leșească a satului. Cronicarul a putut să cunoască tradiția cu Leșii dela bătrânii din sat, cum a cunoscut-o mai târziu dl S. Leonte și cum poate fi auzită și astăzi.

Cu toate acestea există câteva motive serioase care mă fac să cred că tradiția cu Leșii n'are un substrat real.

Mai întâi această tradiție este foarte puțin cunoscută: abea câțiva bătrâni, știutori de carte, mi-au povestit despre cei șapte Leși veniți din Galiția. În schimb este foarte răspândită credința că Leșu a fost întemeiat de Ruși. După unii, acestia au venit din Bucovina și s'au așezat cu turmele lor în stânga văii unde sunt astăzi grădinele Arteneștilor; după alții, Rușii au fost din Ilva mică și au venit pe Valea Leșului »a pești«, oprindu-se în Petroasa (loc în apropierea văii la vreo șapte Km. din sus de sat) unde și-au ridicat colibe. Tradiția culeasă de dl S. Leonte încă pomeneste de 7 Ruși veniți din Galiția. După altă variantă cei dintâi locuitori au fost din Sângeorz, un sat din apropiere. Mai avem apoi o schiță istorică a comunei Leșu făcută tot de un necunoscut între anii 1857—1871 unde se spune că Leșu s'a format din mijlocul Românilor din Ilvamică (originalul în posesiunea dlui I. Sohorca inv. în Sângeorz). Deci tradiția cu Leșii nu este unică și nici cea mai verosimilă.

Faptul că tradiția cu Leșii este cunoscută de unii localnici nu schimbă cu nimic presupunerea de mai sus. Răspândirea ei se datorește întâmplării. Dl Șt. Buzila ne spune că această însemnare a fost copiată dintr'o carte veche — probabil bisericească — ce s'a păstrat la Ion Pop, fătul bisericii din Leșu, până la moartea lui când și-a pierdut urma¹⁾. Bătrânii încă își amintesc de o »Istorie a satului« din care fătul citia sau povestea despre Leșii din descălecat. Adeseori cartea era împrumutată de vreun vecin care la rândul său a împrumutat-o unui prieten așa că povestea cu Leșii trecea din mână'n mână ajungând să fie cunoscută de toți cărturarii din sat.

Datorită acestor împrejurări legenda s'a răspândit tot mai

¹⁾ »Arh. Som.« I. c.

mult, astfel că înainte cu câteva decenii când dl Samson Leonte a făcut »după tradiție« însemnarea reprodusă mai sus, a putut să afirme categoric că satul și-a primit numirea dela Leșii întemeietori, deși la începutul însemnării spunea că în Leșu s'au așezat mai întâi 7 Ruși veniți din Galiția.

Chiar și existența acestori Ruși la obârșia satului este foarte îndoelnică. Tradiția se întemeiază pe credința greșită că manuscrisele slavo-române ce aparțineau vechii biserici au fost cărți rusești, aduse de Rușii întemeietori¹⁾. Dl Samson Leonte care a cules pe vremuri tradiția cu Leșii și cu Rușii încă și-a exprimat această îndoială. Nu e mai puțin adevărat că în cursul vremii s'au așezat în Leșu, ca și în celelalte sate din Valea Rodnei, Ruteni strecurați din Bucovina²⁾. În conscripția Leșului din 1711 găsim câteva nume care sunt indicații precise pentru origina lor: Rusul, Lasnotă, Fosata. Tot aici găsim și două familii cu nume unguresc Gavrilă și Maței Oloș. Aceste nume nu dovedesc însă că așezarea a fost ungurească sau ruteană la originea ei.

O altă explicare etimologică a Leșului este din ung. les = loc de pândă, care pus în legătură cu șanțurile de pe Dealul Mare cu Valea Raiti și cu numirea »La poarta Leșului« ce se dă unui loc în Dealul Mare, ar arăta existența mai veche a unor întăriri aparținătoare sistemului de fortificații dela Rodna³⁾.

Deși această explicare etimologică este cea mai bună din punct de vedere fonetic, totuși nu poate fi acceptată deoarece documentarea istorică ce i se dă se întemeiază pe credința greșită că numirea »La poarta Leșului« ar avea vreo legătură cu acel presupus les = loc de pândă și ar fi deci mai veche decât așezarea⁴⁾.

¹⁾ Manuscrise și tipărituri bisericești mai vechi s'au păstrat în biserica din Leșu până între anii 1907—1909, când dintr'un zel păstoresc rău înțeles, manuscrisele slava-române au fost împărțite Rutenilor ce lucrau la construirea căii ferate forestiere Ilva—Leșu. Dar se spune că Rutenii n'au înțeles nimic din limba acelor cărți zise rusești, lucru explicabil de altfel. Din fericire, două din aceste manuscrise slavone au ajuns în biblioteca dlui Iulian Marțian Năsăud.

²⁾ Chiar și la începutul sec. XIX-a s'a stabilit în Leșu un ruteau cu numele Mescanic, originar din Kutury (Kuty) loc. la frontiera româno-polonă în apropiere de Vișnița.

³⁾ V. N. Drăgan o. c. p. 64.

⁴⁾ Ibid., p. 66.

Locul numit »La poarta Leşului« se găseşte chiar în mejda dintre celea două sate: Leşu şi Poiana. Mejda este marcată de un gard sau »rude« cum spun cei din partea locului pentru a împiedeca trecerea vitelor din imaşul Leşenilor în ţarina Poenarilor. Cum însă drumul de car numit »Calea Leşului« ce trece pe aici nu putea fi închis cu gard, s'a făcut după introducerea izlazurilor o poartă de lemn care stă şi astăzi şi care s'a numit *a Leşului*, fiind aşezată pe Calea Leşului. Poienarii mai numesc »La Leşu« părţile acele din hotarul lor care depăşind culmile coboară pe versantele dinspre Leşu. Cum vedem aceste numiri sunt mult mai recente şi n'au nimic comun cu împrejurările în care s'a înfiinţat sau botezat aşezarea.

Alte numiri mai vechi sau mai noi de »Leşu« nu există în hotarul satului ci numai în partea stângă a Văii Leşului unde avem: *Leştiorul*, o vâlcea ce isvoreşte din Heniu, curge spre »N« şi se varsă în stânga văii chiar în centrul satului; şi *Dealul Leşului* care se ridică pe ţărmul drept al Leştiorului şi pe cel stâng al Văii Leşului. Pe ţărmul stâng al Leştiorului sunt gospodării. Aceasta parte a satului se numeşte »*Pe Leş*«. Pădurile din adâncul vâlcei sunt »pădurile di pe Leş«. Se mai zice »moara di pe Leş«, »cei de pe Leş« adică locuitorii din această parte a satului; »mă duc pe Leş« etc.

Deci cred că numirea mai veche a Leştiorului a fost *Leş*, dar prin influenţa oficială care a întrebuiţat numirea de Valea Leşului pentru apa cea mare, vechea denumire a fost incetul cu incetul înlocuită cu diminutivul Leştior care tinde să se substituie vechii numiri chiar şi în întrebuiţările: »vin de pe Leş« etc. Acest lucru se observă la generaţiile tinere şi la streinii care se stabilesc în Leşu şi care vorbesc de »pădurea di pe Leştior« etc., în vreme ce bătrânii întrebuiţează consecvent în aceste cazuri numirea mai veche »Leş«.

Fără îndoială această vâlcea a primit numirea mai veche de »Leş« dela locul cu acest nume care a trebuit să fie la stânga văii. Foarte probabil că această regiune sălbatică şi acoperită de păduri mari, chiar şi astăzi, a fost cunoscută înainte de apariţia aşezării sub numirea de »Leş« cu înţelesul de »păduri«. Slavul *lesz* = pădure ar fi putut da un rom, vechiu leas, plur. leaşi

»păduri«, iar din acesta s'ar fi putut reconstrui un sg. leaş > leş¹⁾. Această numire a trecut asupra aşezării şi de aici asupra Văii Leşului a cărei denumire mai veche pare să fi fost »Ciosa«²⁾.

O altă explicare a Leşului este din leşu = loc de pândă dar cu alt înţeles decât cel precedent. Această explicare nu este verosimilă, dar o amintesc fiindcă se găseşte într'o altă însemnare despre Leşu care se deosebeşte fundamental de celelalte două precedente.

Reproduc din această însemnare partea care interesează lucrarea de faţă »Comunitatea Leşiu cu datele culese din izvoare sigure şi cu situaţia hotarului ei cu Ilvamică, s'a născut din mijlocul Românilor din Ilvamică, scurt după formarea şi aşezarea comunei Ilvamică căci trăind locuitorii pe acele timpuri mai mult din câştigul animalelor sălbatece, vânătorii se îndatinau a ţinea aici pe terenul acestei comune unde se afla puţină poeniţă, leşiu (cet. leşu) contra animalelor şi așa deschizându-se din zi în zi acest teren au început locuitorii confrăţi Români a se aşeza cu târlele în iernaticul vitelor mărunte, în urma căreia poenindu-se şi mai tare şi-au ridicat edificii de locuinţă³⁾«.

Aceasta însemnare a fost făcută după unele tradiţii ce ni-se păstrează şi astăzi cu mici nepotriviri, explicabile de altfel.

Am amintit mai sus că între tradiţiile privitoare la originea Leşului există una după care cei dintâi locuitori ai satului au fost Ruşi din Ilvamică veniţi pe Valea Leşului »a peşti«. Într'o însemnare relativ la trecutul comunei Ilvamică se spune »că locui-

¹⁾ V. N. Drăgan, o. c. p. 63.

²⁾ Dl Samson Leonte în descrierea geografică a satului ce a fost dată lui N. Şimon spune următoarele: Ciosa izvoreşte din fundul hotarului şi poartă acest nume până în comună unde îşi ia numirea de Valea Leşului şi cu această numire se varsă în râul Ilva.

³⁾ Această însemnare dă în continuare nume de preoţi şi comandanţi din garnizoana Leşu, informaţii economice etc. care controlate corespund realităţii, așa că autorul necunoscut al acestor însemnări pare sincer când spune că datele sunt culese din izvoare sigure. Ultimul preot amintit este Anton Malai şi de aici deduc că însemnarea a fost făcută după moartea acestui preot (1857). Scrisul ca şi ortografia par să fie ale preotului Ioan Chita (1864—1871). Originalul acestei însemnări a fost găsit în arhiva fostei preturi a Sângeorzului de Dl Iustin Sohorca dir. şcoalei primare din Sângeorz unde se păstrează şi acum.

torii acestui sat cu prilejul unui război făptuit de Turci și Nemți în anul 1543 (?) s'au refugiat în Ilvamică cea sus pe Valea Leșului¹⁾. »După însemnarea dela dl Sohorca Ilvanii au venit pe Valea Leșului atrași de vânat. Ori care dintre acestea cauze ar fi cea adevărată, penetrația Ilvanilor pe Valea Leșului înainte de înființarea satului pare un fapt neîndoelnic deoarece chiar și azi hotarul acestora se întinde pe țărmlul stâng al Văii Leșului până la »Valea cu sărita« la depărtare de 1 Km de sat. Bătrânii spun că această mejdă a fost stabilită după certuri și încăerări, deoarece Ilvanii pretindeau toate înălțimile din stânga văii până la Leștior. Tradiția foarte răspândită în sat spune că Ilvanii stăpâneau mai demult toate locurile acestea, iar însemnarea privitoare la Ilvamică spune precis că un oarecare Damian Andron din acest sat, vânător vestit, a moștenit *Leștiorul* și *Poiana Nichii*, având mejdă naturală izvorul Leștior până pe teritoriul S. Biserici din Leșu²⁾. Din acest punct de vedere este prețioasă și o anecdotă în care e vorba de o ceartă dintre Ilvani și Leșeni.

Aceștia sunt înfrunțați cu vorbele: »Ce sunteți așa făloși, voi Leșenii, că și locul unde-i biserica voastră tot al nostru a fost odată«³⁾.

Ori cât am fi de neîncredători în privința știrilor primite pe această cale, existența aceleași tradiții atât în Leșu cât și în Ilvamică dă acestor informații a oarecare valoare documentară.

Fără îndoială că și însemnarea dela dl I. Sohorca conține unele exagerări, dar modul cum explică formarea satului este cel mai verosimil și caracteristic pentru începuturile tuturor satelor din Valea Rodnei care sunt de aceeași vechime cu Leșu. Runcul pare să se fi născut din Salva, Poenile Zăgrii, Suplaiul și poate Găurenii din Zagra⁴⁾. În secolul XVIII-ea s'au format din Maeru satele Poiana, Măgura și Ilvamare⁵⁾. Din Rodna s'a născut Șanțul⁶⁾ iar din Rebra, Parva sau Lunca Vinului.

1) Originalul se găsește în proprietatea dlui Iosif Bal stud. Tiha-Bârgăului.

2) Familia este amintită și în Leșu în anul 1711.

3) Anecdota mi-a fost povestită de bătrânii Filip Precup și Toma Artene din Leșu.

4) V. N. Drăgan o. c. pp. 98, 120, 122.

5) V. Șt. Buzila: Monografia p. 4.

6) V. G. Grapini: Monografia comunei Șanț.

La formarea Leşului vor fi contribuit poate într'o măsură mai mare decât Ilvanii mici şi satele din jur. In conscripţia din 1711 găsim multe nume de familie care sunt amintite şi în satele vecine, mai ales în Maeru.

In ce priveşte data înfiinţării satului, nu se poate preciza anul. La dreptul vorbind nici nu este posibil acest lucru, deoarece Leşu, şi aproape toate satele din regiunile muntoase, nu s'au înfiinţat prin colonizări în massă, ca satele săseşti bunăoară, ci s'au dezvoltat în hotarul unor sate mai vechi din câteva familii refugiate dinaintea unor năvălitori sau — cazul cel mai obişnuit — din câteva locuinţe de câmp. Aceste locuinţe câmpeneşti, nucleul viitoarelor aşezări, aparţineau vreme îndelungată satului de origină şi abea mai târziu, după ce luaseră o dezvoltare mai însemnată, erau socotite independente din punct de vedere politic. Ştim însă sigur că la 1547 nu exista încă satul, căci nu este trecut în catastifele de dare ale oraşului Bistriţa. In aceste documente apare mai întâi la anul 1603¹⁾. Leşu s'a format deci cam în jumătatea a doua a sec. XVI.

Privitor la locul unde a fost cea mai veche aşezare a satului părerile sunt împărţite. Tradiţiile şi însemnările amintite stabilesc acest loc în stânga văii, unde sunt astăzi grădinile Arteneştilor şi biserica. Alţii spun că vechea aşezare a fost »pe Faţa satului« adică pe platourile ce se întind în dreapta văii. Unele înprejurări şi tradiţii confirmă această ultimă părere. In primul rând luncile din stânga văii, mlăştinoase şi umbrite de muntele Heniu, nu erau prielnice unei aşezări. După tradiţie, mai de mult Leştiorul nu se vărsa direct în Valea Leşului, ci făcea o cotitură la stânga, cam de unde este astăzi casa lui Ioan Persecă I. Căşian sau ceva mai jos, şi trecând »pe sub coastă«, prin grădinile Arteneştilor curgea paralel cu Valea şi se vărsa în partea de jos a satului »La Țigani« (com. Niculai şi Petre Istrate). Din această cauză locurile din stânga văii erau expuse inundațiilor. Bătrânii mai spun că acest loc era »smidă« (mlăştinos şi acoperit de pădure). Prin urmare locul cel mai potrivit pentru dezvoltarea unei aşezări erau platoul din dreapta văii numit »Pe Fețe« (Fața din sus și Fața din jos) sau »Fața satului«, loc uscat

¹⁾ V. Şotropa: Districtul Năsăudului, în »Arh. Som.« No. 1—1924 pp. 1—2.

și în bătaia soarelui. Aici a fost și cea mai veche biserică edificată probabil în jumătatea a doua a sec. XVIII¹⁾ și tot aici se găsește și cel mai vechi cimitir.

În cursul sec. XVII și XVIII Leșenii au ocupat toate fețele din dreapta văii ajungând cu hotarul lor până dincolo de mejda de azi a Poienarilor. Săcătura lui Săcri, din Dealui Mare, loc în hotarul Poenii a fost proprietatea fam. Săcri amintită în Leșu în 1711. O altă familie cu acest nume nu era în vremea aceasta în satele vecine și nici chiar în Leșu nu o întâlnim mai târziu. Pela mijlocul sec. XVIII Leșenii stăpâneau întreg hotarul lor de azi din dreapta văii și o bună parte din hotarul lor de azi a comunelor Poiana, Măgura și Ilvamare. Dănilă Strugar din Leșu avea casă în »Dealul Frâua« azi proprietatea comunei Ilvamare. Partea de hotar din stânga văii era măr de ceartă. Ilvanii mici stăpâneau Heniul și țarmul stâng al văii până în Leștior, iar Bârgăuanii țineau *Bondariu* și *Dealul colibelor*.

Odată cu militarizarea când satul a fost strămutat în stânga văii, Ilvanii au fost siliți să le cedeze hotarul până la »Valea cu sărita« iar Bârgăuanii celelalte părți, Leșenii au pierdut în schimb o parte din vechiul lor hotar care a fost dat comunelor Poiana, Măgura și Ilvamare. După 1851 au început însă procese cu Ilvenii pentru Heniu, iar cu Bârgăuanii pentru Bondariu. Procesele s'au terminat în favoarea Leșenilor.

Creșterea populației și situația ei materială până în vremea militarizării ne-o arată conscripțiile făcute de Sașii bistrițeni în sec. XVIII. Din sec. XVII avem numai câteva indicații sumare.

Am spus că satul este amintit mai întâi în anul 1603. La 1640 satul avea 10 gospodării²⁾. Doi ani mai târziu e amintit Popa *Andreica* care pare să fie cel dintâi preot în Leșu³⁾. La

¹⁾ V. Șt. Buzilă, »Arh. Som.« No. 9—1928 p. 100 n. 1. După această însemnare cea dintâi biserică s'a edificat la a. 1632. Data nu poate fi controlată dar e sigur că în veacul acesta era biserică în Leșu, deoarece la 1642 satul avea preot iar pela sfârșitul acestui veac, Grlgore Gălan cumpără cărți bisericești pe seama acestei biserici. Urmele acestei biserici se mai vedeau pe vremea »foameții cei mari« (com. Ioan Persecă lui Casian care a auzit acest lucru dela Gorla).

²⁾ Documente din arh. Bistriței la Dl V. Șotropa.

³⁾ Actele pentru constatarea frontierei dintre Ardeal și Moldova în arh. gov. din Budapesta 259/1770. Anul 1642, copie la Dl I. Marțian.

1687 Leșu avea 25 gospodării care au scăzut până la 1695 la 11 gospodării¹⁾. În anul 1711 Leșu avea 36 gospodării. Cel mai de frunte gospodar era Grigore Gălan, apoi Vasile Persecă și judele satului George Nacul. Cred că aceste familii erau și cele mai vechi în sat.

În conscripție sunt amintite și două familii cu nume ungu-resc: Oloș și câteva nume de ruteni, dar majoritatea absolută a locuitorilor poartă nume românești: Gălan, Persecă, Nacul, Ionașcu, Rogneanul, Lăzăroaie, Bugnarul, Croitor, Morarul, Strugarul etc. Multe familii cu acest nume sunt amintite în vremea aceasta în conscripțiile privitoare la Ilvamică și Maeru. Un oarecare Persecă era jude în Ilvamică. Familiile: Strugarul, Moraru, Lăzăroaie etc. sunt pomenite în conscripția comunei Maeru. Stabilirea în Leșu a unor familii din aceste sate a continuat și în veacul al XVIII-lea. Datorită acestei înprejurări așezarea a crescut simțitor în veacul acesta, deși se înteseră emigrările în Moldova²⁾.

În anul 1713 satul avea 20 de gospodării, fânaț de 91 co-sași și 58 jug. pământ arător³⁾.

Patru ani mai târziu satul a fost aprins și prădat de Tătari. Aceștia au ars 11 case și au dus în prinsoare patru Leșeni luând și 18 cai, 20 de boi, 30 de vaci, 840 de oi, 4 porci, 125 de stupi, 26 gălete de grâu, 39 de ovăs, 53 de secară, 30 care de fân și 100 ocii de brânză (130 kgr)⁴⁾.

În legătură cu această năvălire se păstrează următoarea tradiție: »Tătarii au luat și cele 300 de oi ale Popii Dragotă, dar la Vârful Măgurii i-a ajuns Popa, s'a înțeles cu ei pe limba lor și aceștia i-au lăsat oile«. Este greu de crezut că popa să fi știut tătarește, dar probabil că între Tătarii ce au prădat Leșu au fost și Moldoveni de ai voivodului Racoviță. Cu aceștia a putut să se înțeleagă Popa Dragotă pe limba lor, și foarte probabil că i-a înduplecat să-i lase oile, cu atât mai mult ca Domnul Mol-

¹⁾ Korrespondenzblatt, XXI—1898, p. 128.

²⁾ V. Ioan Nistor: Emigrările de peste munți, extras din An. Acad. Rom. S. II. Tom. XXXVII M. S. I. pp. 47—48.

³⁾ V. Magyarországnépe sége a Pragmatica sanctio korában. Bpesta 1896 pp. 223.

⁴⁾ V. V. Șotropa: Tătarii în Valea Rodnei, extras din An. inst. de ist. naț. Cluj III—1924/25 pag. 268.

dovei dase ordin ostașilor săi să cruțe pe locuitorii români din Valea Someșului și chiar să-i ascundă din fața Tătarilor¹⁾.

Tot o urmă de năvălire trebuie să fie și numirea de »*Dâmbul Tătarului*« și »*Părăul Tătarului*« ce s'a păstrat »pe Leș«.

Urmarea acestei invazii a fost foametea și scumpetea din 1719, pe care au resimțit-o și Leșenii deoarece oieritul, temelia existenței lor, primise o mare lovitură prin pierderea celor 840 de oi²⁾.

În 1733 trăiau în Leșu 40 de familii³⁾. În 1750 erau 73 familii cu 350 locuitori⁴⁾. În anul acesta Leșenii aveau: 57 cai și boi, 102 vaci, 57 oi și capre, 20 porci, 43 stupi, fânaș de 276 care și sămănături de 440 mierțe. Cei trei preoți aveau: 24 cai și boi, 23 vaci, 210 oi și capre, 11 porci, 38 stupi, fânaș de 104 care și sămănături de 216 mierțe. Cum vedem preoții erau cei dintâi gospodari în sat. Situația lor materială se datorește mai ales faptului că făceau parte din familia Gălan cea mai bogată din sat, dar erau scutiți și de dări și mai ocupau și pământuri pentru înmormântări (pro sepultura). Restul locuitorilor trăia în neajunsuri, căci pământul nu producea nici măcar atât cât era necesar pentru un sfert din populație. Cifrele de mai sus dovedesc acest lucru.

În conscripția din anul acesta alături de câteva dintre familiile stabilite în Leșu înainte de anul 1711: Croitor, Husar, Morarul, Persecă, Gălan, Moș și Strugar, sunt amintite următoarele familii așezate în sat după această dată: Puiu, Bălăjoaie azi Bălăjan, Hoj, Zăroaie, Gacii (dela a Gacii > Gacia), Fodorca, Pralea, Diac, Țilea, Buta, Surdu, Hurdiș, Lazar, Suci, Albu, Unguru, Borgovan, Malai, Gavriluț, Turja, Flocosu, Solcan, Bigiu, Todor a lui Avram, strămoșul Avrameștilor de astăzi, Moldovan, Galitomi (?) și Budnariu. Cele mai multe dintre aceste familii sunt originare din satele vecine unde sunt amintite la începutul veacului XVIII.

¹⁾ V. Șotropa: Tătarii în Valea Rodnei, extras din An. Inst. de ist. Naț. Cluj 1921 pag. 10.

²⁾ Ibid. p. 13 și »Arh. Som.« No. 1—1924 p. 63.

³⁾ V. Șotropa în An. Inst. de Ist. Naț, II—1923 p. 264.

⁴⁾ V. »Transilvania« 1901—IX A. Bunea: Conscriptio parohiarum etc. p. 271 și conscripția nominală a comunei Leșu din 1750 în arhiva fond. grănicerești din Năsăud.

La 1760—62 Leșu avea 104 gospodării¹⁾. În anul acesta satul a fost militarizat odată cu celelalte comune din valea Rodnei²⁾.

Cu acest eveniment începe o epocă nouă în viața așezării. Satul este reorganizat după un anumit plan. Se îndreaptă cursul Leștiorului iar pe țărmul stâng se ridică locuințe. Casele reslețite pe fețe, pe Dealul Blidarului și pe toate podișurile din dreapta văii sunt aduse în vale și înșirate pe malurile apei și mai ales în stânga ei. Aici se taie ulița principală și se clădește »Curtea legmanului«.

Atunci s'a despădurit și lăzuit o bună parte din hotarul comunei.

Atribuțiunile administrative și judiciare pe care le exercita până atunci »judele« satului ajutat de câțiva »bătrâni«, trec asupra »legmanului«, adică sublocotenentul comandant de garnizoană. Introducerea serviciului militar obligător și permanent aduce cu sine schimbări mari în felul de trai al locuitorilor și în rosturile lor modeste de păstori și plugari: devin paznici la hotar și luptători în vreme de război. Din aceste cauze satul își pierde aspectul său primitiv. Viața lui de până atunci cu orânduiri de evoluție lentă, determinată aproape exclusiv de factori locali, a fost smulsă brusc din această mișcare înceată caracteristică colectivității rurale și prinsă într'un ritm necunoscut. Inșăși viața particulară a grănicerilor va fi controlată până în cele mai mici lucruri: mersul gospodăriei, curățenie, purtarea în familie și în afară etc.

Militarismul este prin urmare cel dintâi factor extern de prefaceri adânci care a intervenit în dezvoltarea satului. Noul regim va deschide o epocă nouă care va dăinui aproape un veac și care va avea influințe hotărâtoare în viața culturală socială și economică a satului.

1) V. Dr. V. Ciobanu: Statistica Românilor ardeleni din 1760—62 făcută de Br. A. de Bucov, B. de Möringer și Br. L. Dietrich, în anuarul Inst. de Ist. Naț. Cluj III, 1924—25 pag. 692.

2) V. V. Șotropa: Regimentul grăniceresc Năsăudean în »Arhiva Som.« No. 2, p. 3.

PAGINI SUPLIMENTARE

* * * : Cetan

Este numele unui modest sat românesc din județul Someș, situat la distanță de cca 10 km spre vest de orașul Dej, pe ținuturile stâng ale râului, sub panta acoperită cu pădure a dealului *Muncel*.

Cea mai veche mențiune a satului acestuia este abia de pe la mijlocul secolului al XVI-lea și se întâmpină în forma de *Chyathan*, o grafie mai veche a numelui unguresc *Csatán* din prezent.

În monografia județului Someș acest nume este derivat de la slavul *čatan*, brad¹⁾. Dar aceasta origină este invenția unuia dintre autorii citatei monografii — probabil a lui Réthi — care cunoștea limba românească și era de părerea că numele Cetan derivă de la românescul *cețină* totuși ca unul dintre vajnicii apărători ai teoriei priorității Ungurilor în Ardeal, nu putea să admită direct aceasta origină, deci el substituie apelativului românesc un termen pretins slav, contând la numărul limitat al cititorilor operei oficiale, care privește un județ de la periferie. Dar chiar și dacă acest autor, făcând o excepție, era mai conciliant în chestiunea priorității ungurești din Ardeal, și ar fi admis originea numelui acestui sat din românește, chestiunea totuși nu era rezolvită corect, căci nici la Cetan nici în împrejurimea acestui sat nu sunt brazi nici cetine din pricina că acel teren este situat la altitudine de abia 200 m. de la nivelul adriatic.

În căutarea unei etimologii mai acceptabile pentru acest nume neobicinuit de sat românesc, am găsit verbul *četati-se*, atribuit

¹⁾ Tagányi, Réthi & Kádár. Szolnok-Doboca vármegye monográfiája. Deésen 1900. vol I, pag. 338.

limbei vechi bulgare, cu însemnătatea în românește de: a se uni, a se împreuna ¹⁾).

Considerând că o acțiune de unire, ori de împreunare s'ar putea doar referi la râurile Someșul mare și Someșul mic vom examina circumstanțele din acest punct de vedere.

Confluența din prezent a Someșelor se găsește în est de orașul Dej la distanță de cca 10 km de satul Cetan, în preajma cărui am putea presupune confluența mai veche a râurilor acestora.

Terenul situat între confluența din prezent și cea presupusă mai veche, coincide cu sectorul pe care Valea Someșului cotește dela direcția sudvest la cea de nordvest și lățimea ei este redusă, prin convergența catenei de dealuri, la una a treia parte a extensiunii din sus și din jos de acest sector.

Inclinarea albiei pe lungimea de cca 10 km a cotiturei situate în acest teren este minimală și măsoară abia doi metri, pe câtă vreme pe sectorul din sus de confluență, la distanță egală, Someșul mare cade cu 8, iar cel mic cu 12 m.

Este deci natural că în urma diminuării subite a înclinării albiei pe acest sector, apele cari întrec măsura normală se aglomerează în preajma lui și se revarsă pe întreg teritorul cotiturei din deal în deal. Dar fiind înclinarea albiei dela Cetan în jos mai mare, ele se unesc acolo iarăși în matca lor.

Din cele premergătoare rezultă că terenul, pe acest sector cu nivelul scăzut, favorizând trecerea apelor de inundație peste întreagă suprafața lui plană, scundă și lipsită de rezistență, putea fi traversat și pe vremuri anterioare de cursul Someșului mare. Examinând deci împrejurimea din aceasta considerație putem constata că urmele albiei acestui râu există și în prezent la poalele dealurilor cari împrejmuesc dinspre nord sectorul cotiturei, pe o serie de mlaștini și mici lacuri, cari ne indică direcția lui venind din spre satul Cuzdrioara și trecând spre Cetan. Dar începutul acestei vechi albiei nu se mai poate verifica și în ce privește direcția ei dela lacuri în jos, aceasta rămâne problematică, căci în acea parte, pe vremuri anterioare, nici Someșul mic nu curgea pâna la confluența dela Cetan în albia comună din prezent, ci

¹⁾ Dr. E. Bernecker. Slavisch-etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1908, vol. I, pag. 152.

doar pe o linie mai apropiată de panta dealurilor, cari împrejmuesc din spre sud și sudvest sectorul cotitului.

Stabilind deci faptul existenței unei albie proprii a Someșului mare pe sectorul cotitului dela Dej și probabilitatea confluenței acestui râu cu Someșul mic pe terenul aparținător de satul Cetan, rămâne să ne dăm seamă cum s'a întâmplat strămutarea punctului de confluență la locul de astăzi.

Având în vedere că Someșul mare sub raportul volumului și al forței apelor sale reprezintă aproape dublul Someșului mic, rezultă că și cantitățile de pietriș mobil și nisip aduse și depozitate la cotitură cu ocazia inundărilor de către acesta sunt mai mari decât cele pe cari le poartă apele Someșului mic. Deci, începând din timpuri imemorabile, pe sectorul cotitului dela Dej, nivelul albiei Someșului mare a fost în continuă creștere până la măsura când împotmolirea ajuse superioară nivelului albiei Someșului mic. Atunci s'a întâmplat că, în consecința diferenței de nivel, apele Someșului mare au trecut în albia mai joasă a Someșului mic, înfăptuind astfel o nouă confluență la un punct mai avansat cu cca 10 km dela cea veche situată la satul *Coplean*.

În ce privește timpul în care s'a petrecut acest eveniment, vom încerca să-l constatăm în cele ce urmează:

Șoseaua romană dela *Cluj* ducând prin orașele *Gherla* și *Dej*, și îndreptându-se spre castrul delă satul *Cheseiu*, trecea râul Someș peste un pod construit din material solid pe un suport de 6 picioare, ale căror resturi bine conservate au fost descoperite și măsurate în anul 1903. Situat în imediată apropiere de podul șoselei din prezent, urmele lui duc pe o extensiune în lungime de 86 m. paralel cu acesta.

Această situație din prezent constituie dovada că în trecutul îndepărtat, adică pe timpul stăpânirii Romanilor în Dacia confluența Someșelor era la locul din prezent și podul roman ducea peste linia Someșelor unite. În consecință rezultă că confluența dela satul Cetan cade în o epoca anterioară stăpânirii Romanilor în Dacia.

Dar numele *Cetan* ne fiind atestat din antichitate pentru

punctul de confluență a râurilor acestora, și considerat ca derivând din limba veche bulgară, este potrivit să discrediteze ipoteza despre origina lui din o epocă atât de îndepărtată.

În ce privește vechimea acestei numiri, aceasta nici nu se va putea atesta în mod neîndoielnic, dar origina ei din vre-o altă limbă slavă anterioară vechei bulgare o putem afirma în bază de analogie cu alte două numiri provenite din aceeași epocă, pe cari ni-le au conservat monumentele epigrafice contemporane din Dacia și adică:

Numele râului *Cerna*, afluent de malul stâng al Dunării în Bănat, cuprins în textul inscripției unui altar votiv din anul 157 al erei creștine, găsit în satul Mehadia referindu-se la stațiunea *Tsierna*¹⁾ numită și *Dierna*²⁾, situată la confluența acestui râu cu Dunărea pe locul Orșovei din prezent. Numele *Cerna* s'ar traduce în românește cu *Neagra*.

Al doilea nume slav este cel al stațiunii romane *Bersovia* ori *Berzobis*, care a existat pe linia șoselei romane dintre *Viminatum* și *Tibiscum*, lângă râul numit în prezent *Bârsava*.³⁾

Originea acestor numiri este în afară de orice îndoială slavă și ele derivă probabil tot din acea limbă din care ni s'a păstrat și numirea *Cetan*, prezentându-ne toate trele tot atâtea argumente pe lângă teoria mult controversată că în Dacia a existat un substrat de populație slavă încă în epoca anterioară a stăpânirii romane, alături de Geții, respective cu Dacii de seminție tracică, cu toată scriitorii antichității nu găsim în privința aceasta nici-o indicație precisă.

Din acest punct de vedere este remarcabil faptul că și în Dalmația dovedesc numiri topografice, atestate din o epocă tot atât de veche, existența unui substrat de populație slavă⁴⁾.

De încheiere adăogăm că faptul izolat al prezenței acestor trei numiri topografice de origine slavă nu ne va îndreptății să considerăm toate numirile noastre topografice ca provenite din limba acelor străvechi slăvi; conlocuitori pe vremuri vechi cu

1) C. I. L. III. 1568.

2) Ptolemeu. 3. 8. 10.

3) Forbiger. Handbuch. Hamburg 1877 pag. 738.

4) Bilazora, Ciabrus, Jadera, Zagora, ș. a.

întințașii noștri. Dar dacă vom admite că o bună parte dintre acelea ar putea să fie de această origine, atunci cine ar mai sta la îndoială că nu toate slavismele din limba noastră derivă dela Bulgari?

* * *

Iuliu Morariu: „Ploaia cu pucioasă“

Așa a fost intitulat un fenomen natural observat în unele regiuni ale țării, mai apropiate de munți. Fenomenul a uimit toată lumea. Chiar ziarele s'au ocupat de acest fapt, anunțat fiind de către corespondenții din localitățile respective. Iată ce scrie »Universul« din 29 Maiu 1931, sub titlul: »*Ploate cu pucioasă*« Bușteni 26 Mai. Azi, a căzut asupra regiunii noastre o ploaie cu pucioasă. După încetarea ploii, pucioasa a rămas foarte vizibilă pe străzi și mai accentuată pe vegetația din pădure.

Iar »Curentul« din 4 Iunie 1921 la rubrică »*Noutăți din Năsăud*«, scrie între altele: *Fenomen curios*. O ploaie căzută zilele trecute în regiunea noastră a lăsat urme de pucioasă mai cu seamă prin satele învecinate. Fenomenul a produs o vie impresie printre țărani care credeau o intervenție a divinității. Fapt e că în aceeași zi s'a întâmplat acest fenomen și în alte localități ardene. Dacă nu mă înșel acest »fenomen curios« dela Năsăud a fost amintit și în »Universul«.

La sfârșitul lunei Maiu (la Năsăud în 28) într'adevăr s'a observat, în urma ploii căzute noaptea un praf galben mărunț formând în unele locuri un strat foarte evident.

În toate comunele situate pe Valea Someșului mare dela Năsăud în sus, s'a observat acest fenomen. Am observat chiar în dimineața acelei zile, praful fin, spălat de ploaie și l-am luat drept polen de conifere adus de vânt și dacă nu i-se dădea lașă mare importanță și mai ales tălmăciri eronate nu mă mai ocupam de el. O fac însă pentru a explica pe baze științifice acest fapt și pentru a nu prinde rădăcini o explicație cu obsesii apocaliptice, prinsă din svonul mulțimei fricoase.

Praful de sulf (pucioasă) aprins trebuie se ardă, dând mirosul inecăcios și înșepător, caracteristic arderii sulfului, de bioxid, de

sulf (SO_2). Acest praf răspândit de vânt, ardea, însă fără a da măcar urme de bioxid de sulf.

Mai bine se poate observa însă la microscop. Praful de sulf oricât de fin ar fi are structură cristalină, eventual amorfă. Praful căzut, din contră, avea structură organică celulară și formă caracteristică grăuncioarelor de polen de conifere, având anexați lateral doi săcușori cu aer care au rolul de a mări suprafața în raport cu greutatea, servind ca organe de plutire aeriană. *Acest praf era deci incontestabil, polen de conifere, mai ales molift și nici decum praf de sulf.* Fenomenul mai exact ar putea fi intitulat »ploaie cu polen«.

Chiar s'a întâmplat ca înainte, câteva zile se fie cald, polenul coniferelor din Munții Rodnei, de unde a venit, s'a copt și uscat, devenind ușor a putut fi transportat la distanțe mari.

Cantitatea mare e ușor explicată dată fiind abundența pădurilor în Munții Rodnei și cantitățile enorme de polen se produc plantele cari polenizază prin vânt (anemofile), din categoria cărora fac parte și coniferele noastre.

Noaptea a bătut un vânt prielnic cu direcția NE (spre) SV, care e tocmai direcția așezării pădurilor față de poziția Văii So-meșului. Cantitatea de polen era mai mare lângă obstacolele (pereți, garduri) așezate perpendicular pe această direcție. Fiindcă și plouase puțin noaptea polenul umezit a fost ușor antrenat la pământ.

